

Piipunkopat kertovat

Tutkimuskohteena Lahden torikaivaukset 2013

Arkeologian proseminariesitelmä

Turun yliopisto

16.4.2014

Marika Honkaniemi

Abstrakti

Tutkielmassa ajoitetaan kuva-aiheiden perusteella vuoden 2013 Lahden kauppatorin kaivauksilta löydetyt 54 piipunkoppaa tai -kopan palaa. Aineistoon kuuluu liitu- ja posliinipiippujen lisäksi merenvaha-, punasavi- ja puupiippu sekä esine, jota on mahdollisesti käytetty piippuna. Kuva-aiheiden avulla selvitetään myös piippujen valmistaja- ja tyyppitietoja sekä otetaan huomioon piippulöydöt osana Lahden kylän historiaa. Valtaosa ajoitetuista piipuista sijoittuu 1700- ja 1800-luvuille ja suurin osa niistä on ruotsalaista tai mahdollisesti jopa kotimaista alkuperää. Tarkastellut mahdollisesti saksalaisvalmisteiset posliinipiiput ajoittuvat 1800- ja 1900-lukujen alkupuolien välille. Ajoituksien tarkkuuteen vaikuttaa piipunkoppien kunto sekä tutkimuskirjallisuuden kattavuus, mikä näkyy etenkin harvemmin esiintyvistä materiaaleista valmistettujen piippujen sekä aiempien typologioiden ulkopuolelle jääneiden piippujen ajoituksien väljyydessä.

Hakusanat: *ajoittaminen, kaupunkikaivaukset, Lahti, liitupiiput, piipunkopat, tupakkapiiput, tupakointi*

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuskysymykset ja tutkimuskohde	1
1.2. Käytetyt käsitteet ja tutkimuslähteet	4
2. PIIPUNVALMISTUKSEN HISTORIAA	6
2.1. Uutuustuotteesta piipunvalmistukseen	6
2.2. Liitupiippujen käyttö ja uudet valmistusmateriaalit	8
2.3. Lahden kylä	10
3. LAHDEN KAUPPATORIN PIIPPULÖYDÖT	13
3.1. Liitupiiput	13
3.1.1. Reliefikoristeet	13
3.1.2. Leimakuviot	20
3.2. Posliinipiiput	23
3.3. Muut materiaalit	26
4. PIIPUT LAHDEN KYLÄSSÄ	29
5. LOPUKSI	33
LÄHDELUETTELO	34
LIITTEET	
Liite 1: Piippukuvat 1-30	
Liite 2: Kartat 1-4	

1. JOHDANTO

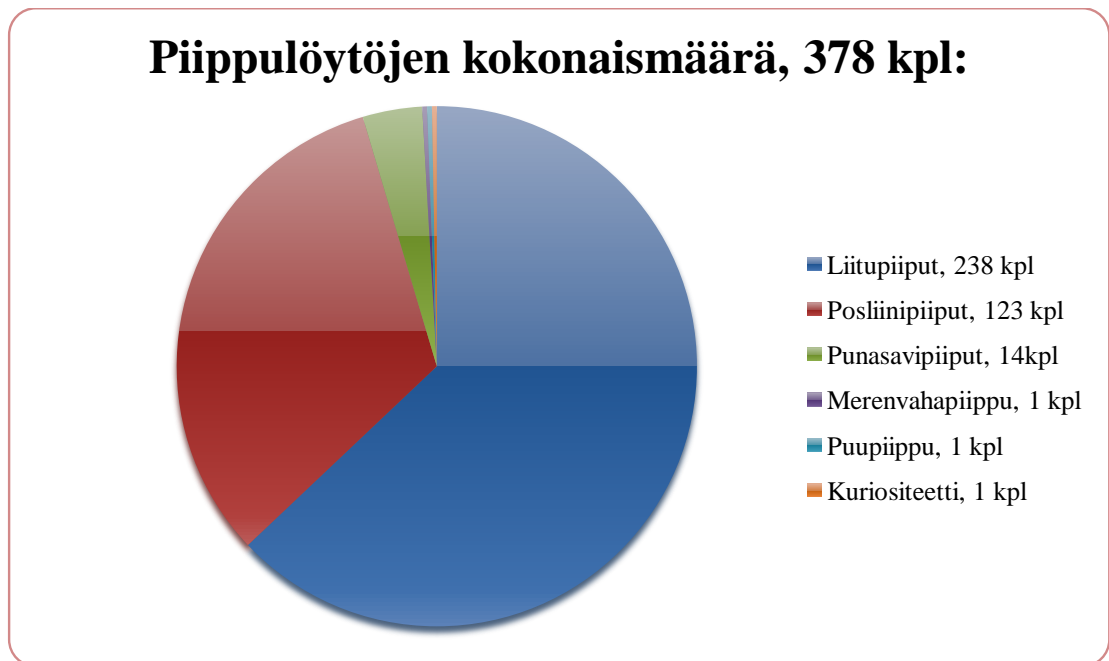
1.1. Tutkimuskysymykset ja tutkimuskohde

Lahden kauppatorin pysäköintilaitoksen rakentamiseen sekä alatorin maansiirtotöihin liittyvät noin 12 500 neliometriä kattavat arkeologiset kaivaukset aloitettiin 20.5.2013 (Seppänen 2014c: sähköposti). Suomen kaikkien aikojen suurimman kaupunkikaivauksen tavoitteena oli kerätä lisätietoa Lahden kylän asutushistoriasta 1400-luvulta 1800-luvun loppuun, sekä etsiä merkkejä tätäkin vanhemmasta asutuksesta (Lahden torikaivaus 2013, www2). Kaivaukset valmistuivat 15.11.2013 ja tuottivat proseminaaritutkielman puitteisiin varsin mittavia ja mielenkiintoisia tutkimusaiheita. Kaivauksilta löydetystä esineistöstä tutkielma-aiheekseni valikoituivat useat tupakkapiippujen kopat kauniilla kuva-aiheillaan. Halusin rakentaa piipunkoppien koristelua tarkastelemalla mahdollisimman informatiivisen kokonaisuuden, joka selventäisi sekä itse piipun että sen löytöpaikan menneisyyttä. Erityisesti minua kiinnosti tietää, kuinka paljon pelkkien kuva-aiheiden perusteella on todella mahdollista saada selville.

Määritän tutkielmassani Lahdesta löydettyjen piipunkoppien valmistusajankohdat ja -paikat sekä mahdolliset tyyppitiedot niiden kuva-aiheita ja muotoja tarkastelemalla. Apunani käytän pääasiassa ruotsalaista ja suomalaista tutkimuskirjallisuutta. Aineistoni koostuu liitu- ja posliinipiippujen kopista, joista liitupiippuja on yhteensä 23 ja posliinipiippuja 27. Näiden joukosta yli puolet on sellaisia piippuja, joita löydettiin kappalemääräisesti enemmän kuin yksi. Koska suuri osa piippukirjallisuudesta keskittyy nimenomaan liitupiippujen ajoittamiseen ja tyyppittelyyn (ks. esim. Åkerhagen 2012, Ainasoja 2001, Makkonen 1991), oli heti alusta itsestään selvää, että haluan huomioida piippuaineiston kokonaisuudessaan suosimatta tiettyä valmistusmateriaalia ylitse muiden. Onhan selvää, että myös tutkimusperinteessä sivutetut piiput ja niiden valmistuksessa käytetyt materiaalit kuva-aiheineen voivat tuoda oman lisänsä siihen kokonaisuuteen, joka Lahden kylän piippukulttuurista on mahdollista muodostaa. Tämän vuoksi aineistooni lukeutuu lisäksi yhteensä neljä muuta piipunkoppaa: merenvahainen, puinen ja punasavinen piippu sekä kuriositeettiipiipuksi kutsumani, kevyttä materiaalia oleva piippumainen esine.

Suhteessa kaupunkikaivauksiin Lahden kylän kaivauksilta löytyi piippuja yllättävän vähän: esimerkiksi Helsingin Vanhankaupungin kaivauksista 1989–1993 löydettiin 3100 neliömetrin alueelta yhteensä noin 1 000 liitupiipun kappaletta (Mellanen 1994: 263). Yli 3 kertaa suuremmalla alueella Lahdessa vastaava määrä liitupiippujen kohdalla oli yhteensä 238 kappaletta, kopan palaa ja varren katkelmaa (kaavio 1). Kaikista Lahden piippulöydöistä tutkielmassani käsitellään siis noin 14 %. Tutkielma-aineiston ulkopuolelle jäivät löydöt, joista suurin osa on koristelemattomia – ja siten työni puitteissa ajoituskelvottomia – piipunvarsien katkelmia. Yhdessä löydettyssä katkelmassa ei ollut havaittavissa leimoja, vaan niistä pystyi erottamaan vain muutamia katkaisu- ja kulutusjälkiä. Loput tutkielman ulkopuolelle jääneistä löydöistä ovat pienehköjä koppien paloja tai varren ja kopan yhtymäkohtia sellaisista piipputyypeistä, jotka käsittelen tutkielmassani täydellisimpien löytöesimerkkien kautta.

Kaavio 1. Lahden kauppatorin piippulöytöjen kokonaismäärä. Kaavio: Marika Honkaniemi.

Yksi syy siihen, miksi Lahden kaksisataa henkeä käsittäneeseen kylään perustettiin markkinat 1672, oli Lahden liikenteellinen asema: talonpojat pääsivät kylään vesiteitse kaukaa Keski-Suomesta ja kauppiaat Turusta Viipuriin johtanutta Ylistä Viipurintietä (liite 2, kartta 1), johon yhdistyi Helsinkiin, Porvooseen ja Loviisaan vieneitä kulkuväyliä (Heinonen 1999: 87). Lahti on siis ollut eräänlainen risteyskohta eri suunnista saapuvalla liikenteellä, minkä perusteella voitaisiin olettaa, että kylään on pääty-

nyt useita eri valmistajien piipputyyppejä. On kuitenkin mahdollista, että aineistosta nousee esiin tuotantokeskuksia, joiden piiput ovat aineistossa muita paremmin edustettuna, ja sellaisia piippuja, jotka ajoittuvat tiettyyn aikakauteen tai ovat tietyllä koristeaiheella kuvitettuja. Lahden torikaivausalue sijoitettuna vuoden 1870 kylätonttikarttaan ja Ylisen Viipurintien sijaintiin näkyy liitteen 2 kartasta 1.

Kauppatorin alue on ollut arkeologisesti yllättävän hyvin säilynyt: sieltä on löytynyt kaikkiaan yli 20 eri rakennuksen jäännökset, viisi kaivoa ja kolme kaivon kaivantoa, joista ei ole löytynyt kaivon rakenteita (Seppänen 2014c: sähköposti) (liite 2, kartta 2). Runsaasti tietoa saatiin torikaivausten vastuullisen johtajan Liisa Seppäsen mukaan erityisesti 1800-luvun elämästä (Tuomisto 2013: 6). On siis aiheellista olettaa, että myös piippuaineistoni ajoitukset painottuvat suurimmaksi edellä mainittuun ajankohtaan.

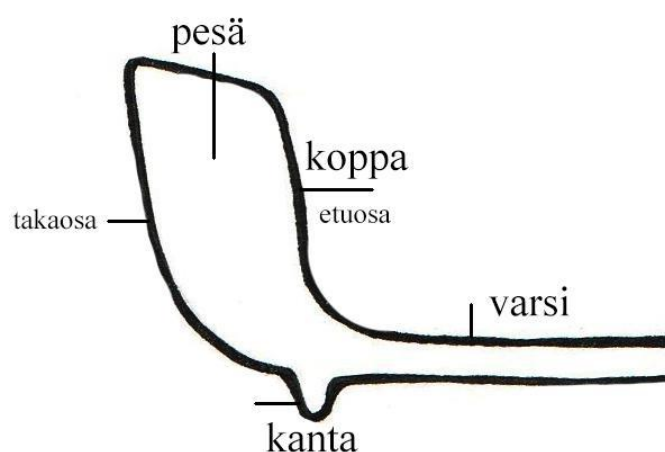
Tutkielmassani ajoitetut piiput on koottu työn loppuun karttoihin, joissa piippulöydöt on esitetty suhteessa torikaivauksissa löydettyihin rakenteisiin (liite 2, kartta 2) sekä sellaisenaan (liite 2, kartta 3). Piippuja ei ole kuitenkaan – kuten ei muitakaan löytöjä Lahden torikaivauksissa – otettu talteen takymetrimittauksilla, vaan yksiköittäin (Seppänen 2014b: sähköposti). Osasta yksiköistä on löydetty Seppäsen mukaan lisäksi useita piippuja, jolloin niiden sijainti myöskään ole tarkka. Lahden kauppatorin kaivausyksikköihin perustuvan jaon selventämiseksi olen sijoittanut työn loppuun kaivausyksikkökartan (liite 2, kartta 4).

Viimeksi Lahden kylän jäännöksiä kaivettiin kauppatorilla Lahden kaupunginmuseon toimesta vuosina 1997–1998, kun torin kiveystä kunnostettiin ja routivia maamassoja vaihdettiin. Tuolloin kaivauksissa löytyi paikalla olleiden talojen rakenteita, jonkin verran kotieläinten luita, runsaasti kasvijäänteitä sekä muutamia piippuja (ks. esim. Arponen 1999: 165). Nämä keraamiset piipunpesät – joista kaksi on posliinia ja kolmas savea – mainitaan kokoelmatunnuksella KM 97092: 61, mutta niitä ei ole ainaakaan Aki Arposen tekstissä ajoitettu. Vuosien 1997–1998 kaivauksia tai sen löytöjä ei kuitenkaan tämän tutkielman puitteissa käsitellä.

1.2. Käytetyt käsitteet ja tutkimuslähteet

Museoviraston 13.1.2014 antaman tiedotteen (Lahden torikaivausten löydöt jäävät Lahteen, www3) mukaan kaivauksilta löydetty esineet ja muu löytöaineisto luetteloidaan ja talletetaan Lahden kaupunginmuseon kokoelmiin. Tutkielmassani käytän piippujen tunnistamisessa niille luetteloinnin yhteydessä annettua työnumerointia. Ajoitusten ja löytökuvauksien tukena toimii kuvaliite (liite 1), jonka otoksiin olen joidenkin piippujen osalta havainnollistanut niiden kuva-aiheet suurennoksin.

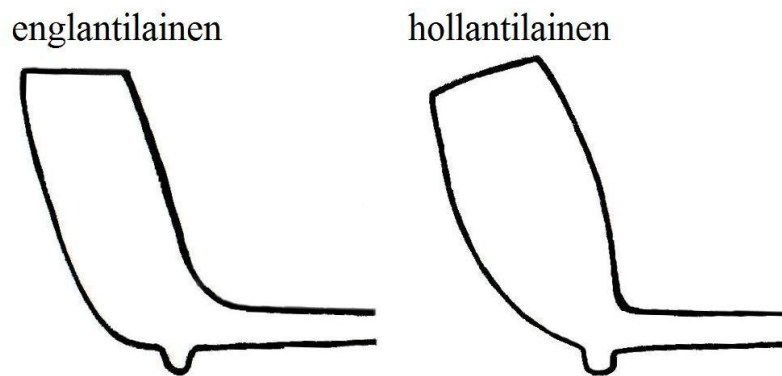
Tutkielmassani esiintyvät usein käsitteet, joiden avulla on mahdollista tunnistaa piipun osat: *varsi*, *kanta*, *koppa* ja *pesä*. Piippuharrastaja Matti Turunen (1978: 67) kertoo savipiippujen suurimman puutteen olleen niiden heikkouden lisäksi se, että piipun koppa tulee poltettaessa hyvin kuumaksi. Hänen mukaansa varsin varhain alettiin tehdä koppien alapuolille kantoja, jotka olivat sen verran viileämpiä, että niistä saattoi pitää kiinni. Lisäksi piippu ei myöskään polttanut pöytää, jolla pitkävirtaisen piippujen koppaa usein lepuutettiin. Puhun piipunkoppia esitellessäni myös niiden *etu- ja takaosista* – näistä etuosa on aina kohti piipun polttajan kasvoja. Myös esimerkiksi piippukopan vasemmasta kyljestä puhuessani tarkoitan sitä kopan puolta, joka on piipun polttajan näkökulmasta vasemmalla. Edellä mainitsemani käsitteet on havainnollistettu piirroksessa 1.

Piirros 1. Piipun osat. Piirros: Marika Honkaniemi.

Liitupiippujen kopan muotoa kuvaillessani käytän etenkin 1700- ja 1800-luvuille ajoittuvien piippujen kohdalla termejä ”*englantilainen*” tai ”*hollantilainen tyyppi*”.

Kumpaakin piipputyyppeä on valmistettu esimerkiksi ruotsalaisissa tehtaissa (Bonds 1977: 49), joten en käsitteitä käyttäessäni tarkoita, että piippu olisi valmistettu Englannissa tai Hollannissa, vaan puhun niistä kopan piirteistä, jotka yleisimmin yhdistetään edellä mainitsemisissäni maissa tuotettujen piippujen ulkoisiksi ominaisuuksiksi. Englantilaisen tyyppin tunnistaa Gunvor Bondsin (1977:49) mukaan ennen kaikkea siitä, että kopan yläreuna on yhdensuuntainen piipun varren kanssa. Hän selostaa myös itse kopan olevan epäsymmetrisempi, sillä sen etuosa on takaosaan verrattuna enemmän pullollaan. Bonds kertoo hollantilaisen piipputyypin kopan, jonka yläreuna usein myös kaartuu eteenpäin suhteessa piipun varteeseen, puolestaan olevan säännöllinen ja munanmuotoinen.

Piirros 2. Englantilainen ja hollantilainen piipputyyppeä. Piirros: Marika Honkaniemi.

Aloitan liitupiippujen ajoittamisen niin sanotuista reliefi- tai kokokuvioisista piipuista ja siirryn niiden jälkeen leimakoristeisten piippukoppien määrittämiseen. Käytän käsitteitä reliefi ja kohokuvio toistensa synonyymeinä kuvaamaan nimenomaan pintareliefikoristelua, jossa kuva-aihe työntyy taustastaan ulospäin. Leimalla puolestaan tarkoitan tietynlaista upotettua reliefiä, jossa kuva-aihe on koverrettu tai uurrettu kopan pintaan.

2. PIIPUNVALMISTUKSEN HISTORIAA

2.1. Uutuustuotteesta piipunvalmistukseen

Uuden maailman tuote, tupakka, levisi Amerikasta Portugalin ja Espanjan kautta Eurooppaan 1500-luvun puolivälin jälkeen (Åkerhagen 1985: 5).¹ Varsinaiset tupakka-piiput syntyivät aluksi muun keramiikanteon ohella ja ne lasitettiin (Åkerhagen 1985: 17). Ensimmäinen piipputehdas perustettiin Englannin Broseleyhin vuonna 1575 (Ljung & Nelson 1985: 6). Tehtaan tuottamia piippuja ei ole kuitenkaan säilynyt eikä niiden valmistajia tunneta nimeltä (Åkerhagen 1985: 9). Piippujen tuotanto aloitettiin kolmisenkymmentä vuotta myöhemmin myös Hollannissa (Ljung & Nelson 1985: 6), jonka ensimmäinen piipputehdas perustettiin Amsterdamiin vuonna 1607 (Duco: 1987: 9–10). Perässä seurasivat Amsterdamin piippumuseon kuraattorin Don Ducon mukaan vuonna 1612 Leiden ja vuonna 1617 Gouda, josta myöhemmin tuli piipunvalmistuksen keskus Euroopassa.

Liitupiipputukija Arne Åkerhagen (1985: 6–7) toteaa tupakan ja piipun polttamisen juurtuneen Pohjoismaihin 1600-luvun alkuvuosikymmenillä. Hänen mukaansa uuteen tapaan opittiin etenkin Etelämeren komppanian², merimiesten ja 30-vuotisesta sodasta palanneiden sotilaiden vaikutuksesta. Ruotsalainen piipunvalmistus alkoi kuitenkin todenteolla vasta 1700-luvun alussa (Ljung & Nelson 1985: 6).³ Ensimmäisenä piippujen valmistusoikeudet sai ruotsalainen Carl Aspegren vuonna 1708 (2004: 5). Tehtaan varsinainen piippujen tuotanto alkoi Åkerhagenin mukaan kuitenkin merkittävästi myöhemmin. Piippujen tuonti kiellettiin 1747, mikä johti Ruotsissa luonnollisesti kotimaisen piipputuotannon kasvuun (Åkerhagen 1985: 17–18). 1800-luvun puolivälissä kaikki suuret ruotsalaiset tehtailijat lopettivat toimintansa savipiippujen kysynnän vähenemisen vuoksi, mutta samoihin aikoihin alkoi Dalslannissa sekä Värmlannissa liitupiipunvalmistus, joka kehittyi ainutlaatuiseksi kotiteollisuudeksi (Åkerhagen

---

¹ Ranskaan tupakka saapui ranskalaisen diplomaatin, Jean Nicot'n ja Englantiin merenkävijöiden John Hawkinsin, Walter Raleighin ja Francis Draken mukana (Åkerhagen 1985: 5).

² Etelämeren komppania oli ruotsalainen vuosina 1626–1680 Uuden Ruotsin ja Ruotsin välillä toiminut kauppakomppania (Westrin 1919: 156–158).

³ Kaksi hollantilaista oli tosin jo 1600-luvun puolivälissä saanut etuoikeuden perustaa piipputehtaan Tukholmaan, mutta heidän piipunvalmistuksensa kuitenkin häidin tuskin vertautuu ruotsalaiseen 1700-luvun tuotantoon (Ljung & Nelson 1985: 6).

1994: 4). Åkerhagen (2004: 6) kertoo Dalslannin ja Värmlannin piipunvalmistuksen jatkuneen aina 1920-luvulle saakka, jolloin viimeinen tehtailija, Rudolf Åhser Skillingmarkista, lopetti toimintansa.

Ensimmäinen kirjallinen tieto tupakan ja piippujen tuonnista Ruotsista Turkuun, Porvooseen, Helsinkiin ja Viipuriin vuodelta 1637 löytyy Nils Edénin (1905: 721–722) kokoamasta valtakunnankansleri Axel Oxenstiernan kirjoituksia ja kirjeenvaihtoa sisältävästä teoksesta. Huomionarvoista on, että Turun tuontimäärät, 834 naulaa tupakkaa ja 146 tusinaa piippuja, ovat moninkertaisia verrattuna esimerkiksi Helsinkiin tuotuun 20 naulaan ja 20 tusinaan.⁴ Turku on siis jo varhain toiminut eräänlaisena tupakka- ja piippukulttuurin keskuksena Suomessa. Myös Suomessa ryhdyttiin teollisesti valmistamaan piippuja valkoisesta hollantilaisesta savesta (Turunen 1978: 67–69), kun Suomen ensimmäinen piipputehdas perustettiin nykyisen Helsingin keskustaan kauppias Pehr Hansson Sunnin toimesta vuonna 1758 (Seela 1983: 60). Tehdas oli Jacob Seelan mukaan toiminnassa ainakin vielä vuonna 1765. Turunen (1978: 69) tarkentaa, että yksinkertaisia piippuja valmistettiin myös kotitarpeiksi esimerkiksi oman pellon savesta tai vuolukivestä.

Kaikkineen suomalaiset piiput seurailivat kaupan ja merenkulun ansioista ulkomaisia esikuvia: mallit olivat tuontitavaraa (Turunen 1978: 80). Huippuvuonna 1857 Suomessa valmistettiin yli miljoona liitupiippua (Seela 1983: 60–67). Piippujen laajamittainen valmistus alkoi Suomessa Seelan mukaan vasta 1800-luvun puolella, jolloin toiminnassa oli enimmillään seitsemän piipputehdasta. Merkittävimmiksi suomalaisiksi valmistajiksi hän osoittaa Finkenbergien Fortunan keramiikkatehtaan Nauvossa, missä piippuja valmistettiin 1839–1867 ja Carl Gustav Lindbergin tehtaan Turussa, joka oli toiminnassa vuodesta 1845 noin vuoteen 1866. Muita Seelan mainitsemia tehtaita olivat Tampereen Laurenin sekä Ahlgrenin/Elianderin tehtaot, Porin Stenbergin sekä Kellanderin/Idbergin tehtaot ja Ahlströmin saviastiatehdas Merikarvialla.⁵ Ahlgrenin ja Elianderin tehdas aloitti toimintansa Tampereella vuonna 1845 (Seela 1983: 64). F. A. Stenbergin ja Kellanderin/Idbergin savipiipputehtaot valmistivat piip-

---

⁴ Vanhoissa suomalaisissa mittayksiköissä naula eli pauna on noin 425 grammaa (Seppälä 2012: 88).

⁵ Sekä arkeologi Mika Ainasoja (2001: 18) että tutkija Jaana Mellanen (1994: 262) ovat suomentaneet Seelan (1983: 65) mainitseman paikkakunnan ”*Sastmola*” Saastamalaksi tai Sastamalaksi, mutta Seela lienee tarkoittanut paikkakunnalla Merikarviaa (ruots. *Sastmola*). Kauppaneuvos Antti Ahlström sai vuonna 1850 avioliiton kautta Merikarvian Lankoskella sijainneen saviastiatehtaan hallintaansa (Kauppaneuvos Antti Ahlström, www1) ja on ilmeisesti tuottanut siellä pieniä määriä savipiippuja.

puja Porissa vuosina 1860–1885 ja 1856–1876 (Teollisuustoiminta 1856–1870, www9).

2.2. Liitupiippujen käyttö ja uudet valmistusmateriaalit

Liitupiippu on historian näkökulmasta katsottuna pitkäaikaisin ja eniten käytetty piippu-tyyppi, jonka läpimurto tapahtui Euroopassa tupakan tulon myötä (Turunen 1978: 67). Liitupiipuista puhuttaessa niiden nimitys saattaa olla harhaanjohtava: aikaisessa vaiheessa piippuja valmistivat saventalajat, jotka käyttivät erityistä piippu- eli valkosavea (Ljung & Nelson 1985: 5). Nykynimitys juontuu siis piippujen liitumaisesta ulkonäöstä, eikä varsinaisesta valmistusmateriaalista, valkosavesta.

Jan-Åke Ljung ja Per Nelson (1985: 5–6) kertovat liitupiippujen valmistuksen tapahtuneen aluksi käsin, mutta myöhemmän tekniikan kehityksen jälkeen piippuja valettiin savi- tai messinkimuotteihin. 1700-luvun piiput ovatkin heidän mukaansa 1600-luvun karkeisiin ja kömpelöihin piippuihin verrattuna pitkiä ja hoikkia. Ljungin ja Nelsonin mukaan vei suunnilleen viikon ennen kuin piippu oli valmis myytäväksi, sillä niiden valmistusprosessi oli pitkä ja erikoistunut. Jaana Mellanen (1994: 266–267) toteaa 1600-luvun piippujen pesien olleen pulleita, kaksoiskartion muotoisia ja pieniä, mikä johtui tupakan kalleudesta ja saviaineksen karkeudesta. Mellanen lisää, että saviaineksen laadun parantuessa ja etenkin tupakan hinnan laskiessa tupakkapiippujen pesien keskikohdan levennys katoaa ja pesien koko suurenee huomattavasti.

Piippujen kohdalla oli olemassa useita hintaluokkia riippuen niiden pituudesta ja laadusta ja jo kaupassa rikki menneet tuotteet voitiin myydä toisen luokan tuotteina (Ljung & Nelson 1985: 6). Niiden varsia myös katkaistiin paljon, jolloin tupakointivälineen käyttöikä piteni rikkoutumisesta huolimatta.⁶ Kun piipusta tuli käyttökelvoton, luonnollisin tapa oli Bondsin (1977: 47) mukaan heittää rikkoutunut piippu maahan tai todennäköisesti veteen, jos sellaista oli lähistöllä. Liitupiippu oli erittäin hauras ja sillä ehdittiin yleensä polttaa vain muutamia pesällisiä ennen kuin piippu meni rikki tai liettyi käyttökelttomaksi – sen voisikin todeta olevan aikainen lähes kertakäyttöinen kulutushyödyke (Ljung & Nelson 1985: 5). On laskettu, että yksi piippu olisi kestänyt

---

⁶ Ian Walkerin (1976: 124–127) mukaan liitupiipuilla saattoi olla tupakanpolton ohella muitakin käyttötarkoituksia: niiden osista on tehty esimerkiksi pillejä.

käytössä keskimäärin kaksi viikkoa (Mellanen 1994: 264). Ljungin ja Nelsonin (1985: 6) mukaan piipun rikkoutuminen ei merkinnyt omistajalleen suuria taloudellisia tappioita, sillä kuten tupakka, myös piiput olivat halpoja hankintoja. Niitä myytiin tusinoitain tai jaettiin pubeissa sekä kahviloissa (Bonds 1977: 47).

Åkerhagen (1994: 4) kertoo liitupiippujen käyttömäärien olleen korkeimmallaan 1700-luvulla. Liitupiippujen suosio alkoi hänen mukaansa laskea 1800-luvulla, sillä tupakkapiippujen valmistuksessa alettiin käyttää useita kestävämpiä materiaaleja. Åkerhagen toteaaakin, että tällöin yritettiin liitupiipun popularisointia koristeellisempien koppien kautta, mutta yrityksistä huolimatta saven käyttö piippumateriaalina menetti suosionsa. Uusia piippujen valmistusmateriaaleja olivat muun muassa posliini, merenvaha sekä puukanerva eli *briarpuu* (Åkerhagen 2004: 5). Kaikkein myöhäisimmät 1800–1900 -lukujen liitupiiput ovat jo nykyisin käytettyjen piippujen näköisiä (Mellanen 1994: 266–267).

Ensimmäiset posliinipiiput valmistettiin 1700-luvun puolivälissä, ja suurimman suosion ne saavuttivat Saksassa, missä ne olivat 1800-luvulla Turusen (1978: 71) mukaan ”yhtä tyypillinen biedermeierkulttuurin esine kuin porvarin tohvelit ja hiippalakki”. Suosituin posliinipiipun kopan muoto oli 1780-luvulta eteenpäin valmistettu niin sanottu *stummel*-muoto, jonka idea oli jäljitellä hollantilaistyyppisiä piippuja (piirros 2) kopan ovaalin muodon kautta – niissä oli myös kahvamainen kanta sekä lyhyt varsi, joka voitiin kiinnittää ylöspäin suuntautuvaan erilliseen varsiosaan (Stummels, www8). Posliinipiipuissa yleensä vain koppa ja sen lyhyt varsi kiinnitysurineen olivat posliinia (Turunen 1978: 71). Kopat olivat Turusen mukaan useimmiten hyvin koristeellisia; niihin maalattiin maisemia, muotokuvia, uskonnollisia symboleja ja varsin usein ylioppilaskuntien tai ammattikiltojen tunnuksia. Piippujen laatu kuitenkin laski vuosikymmenien myötä, sillä 1850-luvun jälkeen hienostuneista maalauksista tuli karkeampia ja niiden ohella alkoi esiintyä enemmän esimerkiksi metsästysaiheisia silkkipaino- ja siirtokuvia (Stummels, www8).

Merenvahan saksankielinen nimi ”*Meerschaum*” tarkoittaa meren vaahtoa. Merenvaha on kivettynttä magnesiumsilikaattia eli sepioliittia, jonka arvellaan syntyneen maanpinnan alaisessa paineessa esihistoriallisen ajan pienistä näkinkengistä ja merieläinten

luista (Turunen 1978: 72). Laadultaan kaikkein parasta merenvahaa saadaan Turkista, missä sitä Turusen mukaan kaivetaan pienistä taskuista tai savikerrostumien suonista 50–100 metrin syvyydestä.

Turkkilaiset ilmeisesti polttivat merenvahasta valmistettuja piippuja jo 1600-luvulla, mutta kunnia niiden keksimisestä tai ainakin tuomisesta länsimaisen polttajan ulottuville annetaan yleensä kreivi Andrassylle, joka oli Itävalta-Unkarin lähettiläänä Turkissa ja toi sieltä kotiin palattuaan 1723 mukanaan lohcareen merenvahaa (Turunen 1978: 71–72). Turusen mukaan merenvahapiiput olivat jo 1700-luvun puolivälissä kysyttyä tavaraa koko Euroopassa – tosin vain varakkaiden keskuudessa, sillä uusi materiaali oli kallista. Merenvahaa on helppo kaiverrettava ja tämä ominaisuus mahdollistikin valtavan määrän eri koristeaiheita. Esimerkiksi 1830-luvulla erilaiset figuraiheet ilmestyivät yksinkertaisten muotojen rinnalle (Meerschaum, www4). Koska useimmat piiput kaiverrettiin hyvin koristeellisiksi, nosti myös itse kaiverrustyö Turusen (1978: 72) mukaan niiden hintaa. Pitkäaikainen käyttö sai valkoisen materiaalin muuttumaan keltaiseksi ja lopulta tumman ruskeaksi (Meerschaum, www4).

2.3. Lahden kylä

Kaarlo Niemisen (1920: 14, 25) mukaan Lahden edullinen maantieteellinen asema Päijänteen vesistön eteläpäässä ja parin vanhan valtamaantien risteyksessä teki sen jo varhain tavallisia maalaiskyliä huomattavammaksi paikaksi. Nieminen arvelee, että ensimmäinen talonpoika on saattanut siirtyä tulevaan Lahden kylään Järvenpään kylästä, mutta ajankohta, milloin muutto tapahtui tai miten kylä lopulta muodostui, on hänen mukaansa arvoitus. Kun Lahti mainitaan ensimmäisen kerran kirjallisissa lähteissä vuonna 1445, sitä voitiin joka tapauksessa pitää jo suurkylänä (Hassinen 1999: 20).

Lahteen johtavista maanteistä puhuttaessa on ennen muita huomattava jo keskiajalla rakennettu niin sanottu Ylinen Viipurin tie, joka jatkona Turun–Hämeenlinnan tielle johtaa viime mainitusta kaupungista Viipuriin (Nieminen 1920: 25–26). Niemisen mukaan Lahdesta päästiin varhain myös Savoan, vieläpä kahta eri tietä pitkin: suuri Savon tie, josta muodostui jo aikaisessa vaiheessa Hämeen ja Savon tärkein yhdystie, erkani Lahden kylän alueella edellä mainitusta Hämeenlinnan–Viipurin tiestä ja johti

Savonlinnaan. Nieminen lisää, että Savoan kulki myös tämän suuren kesätien ohella Vesijärven jäätä hyödyntävä talvitie.

Lahden seudut ovat jo vanhimmista ajoista olleet yhteydessä merenrannikon kanssa – Porvoonjoki, joka tosin kelpasi kesätieksikin huonosti monien koskiensa vuoksi, saa alkunsa juuri Lahden seuduilta (Nieminen 1920: 27). Huonojen yhteyksien vuoksi vuosisatoja kaakkois-Hämeen seutujen yhteyksiä merenrannikon kanssa ylläpitäneestä polkumaisesta Porvoon tiestä kehittyi Niemisen mukaan vähitellen yksi hämäläisten tärkeimmistä kauppaväylistä.

Sijainnista yllisen Viipurintien varrella oli sekä hyötyä että haittaa, sillä päätien varsi käräsi syrjäisempiä seutuja enemmän vaikeista sota- ja katovuosista (Hassinen 1999: 20–21). Taloudelliset vaikeudet aiheuttivat sen, että valtatie vartisen ja siten ”kulumisvaaralle” tavallista alttiimman Lahden kylän taloluku, joka 1600-luvun alussa oli 22, laski vuoteen 1634 mennessä 20:een (Halila 1958: 31). Lahden kylää asuttivatkin lähinnä talonpojat, sillä kylän ahtailla tonteilla eivät Niemisen (1920: 132) mukaan herrat viihtyneet. Jouko Heinonen (1985: 10) toteaa, että 1600-luvulla Lahdessa alkoi olla kiinnostusta myös ylellisyystuotteisiin, tupakkaan, helyihin, rihkamaan ja myös kankaisiin, mausteisiin, kahviin ja sokeriin.

Vuonna 1752 kylässä oli 76 asukasta, mutta vuosisadan lopulla väkiluku kasvoi nopeasti ja vuonna 1800 Lahti oli 420 asukkaallaan Hollolan suurin kylä (Heinonen 1985: 8–9). Kaikkiaan Lahden kylässä oli Heinosen mukaan 1800-luvun alkupuolella lähes 50 taloa ja lukuisia mökkejä. Jalmari Niemi (1954: 45) kertoo maakaupan vapautumisen 1860-luvun alussa houkuttelleen nopeasti kauppiaita ja käsityöläisiä Lahteen. Hän toteaa kylän ensimmäisen kauppiaan olleen talollinen Eerik Juho Juustila, jonka kerrotaan kaupanneen esimerkiksi Heinolasta tuomaansa kahvia, sokeria, sikuria, tupakkaa ja tulitikkuja jo ennen kuin maakauppakielto oli kumottu.

Riihimäki–Pietarin rautatien rakentaminen, ja valmistuminen vuonna 1870 (Nieminen 1920: 129), toivat aivan uutta vireyttä Lahden kylän liike-elämään (Niemi 1954: 45). Vireyttä lisäsi Nimen mukaan vielä vuoden 1868 elinkeinoasetus, joka poisti useita elinkeinoharjoituksen esteitä maaseudulla. Vuosien 1868–1878 välisenä aikana Lahden asettui 21 kauppiasta, 35 käsityöläistä ja kolme ravintoloitsijaa (Niemi 1954: 48).

Kylän nousujohteinen arki koki kuitenkin kolauksen kesäkuun 19. päivänä 1877, jolloin Lahden kylä tuhoutui lähes kokonaan tulipalossa (Takala 1999: 38).

3. LAHDEN KAUPPATORIN PIIPPULÖYDÖT

3.1. Liitupiiput

3.1.1. Reliefkoristeet

Ensimmäisenä esittelen piipun 1242:103, jonka koppa on koristeltu koripunosta muistuttavalla kuviolla (liite 1, kuva 1). Kopan alaosassa koripunoksen alapuolella piipun muotoa mukailevat osittain varteen jatkuvat geometriset, kolmiomaiset kohokuviot. Varsi on irronnut kopasta, mutta ne oli mahdollista yhdistää hyvin säilyneiden katkaisupintojen ansiosta. Arne Åkerhagen (1994: 34) on liittänyt tekstinsä oheen kuvan ruotsalaisen Andreas Gulbrandsonin piipputehtaan hinnastosta, jossa on kuvin esitelty tehtaan kahdeksan eri piippumallia hintoineen. Yksi hinnaston piipuista vastaa Lahdesta löytynyttä koripunospiippua täysin. Hinnastosta voi todeta, että Lahden koripunospiipun varsi on ollut hyvin lievästi kaartuva ja koristeeton – piipusta 1242:103 on siis säilynyt piipun koko koristeltu osuus. Åkerhagenin mukaan (2004: 6) piipputeollisuus Dalslannissa sijaitsi nykyisessä Dals-Edin kunnassa, jossa sen aloitti todennäköisimmin Elias Gullbrandsson noin vuonna 1860. Gullbrandssonin muuttaessa Amerikkaan 1880 tehdas siirtyi hänen veljellensä Andreakselle, joka jatkoi piippujen valmistusta värjäämönsä ja sekatavarakauppansa pidon ohella noin vuoteen 1900. Kori-kuvioidun piipun ajoitus löytyy hinnaston yläosan kuvituksen vuosiluvuista. Hinnaston perusteella piippu on valmistettu vuosien 1870 ja 1874 välillä.

Numeropiiput 4055:325 ja 4600:338 (liite 1, kuvat 2 ja 3) ovat ajoitettavissa kanta-leimojensa perusteella. Kummankin Lahdesta löytyneen numeropiipun kannan koholeimat ovat kyljellään, mutta niiden ulkonäkö on erilainen. Piipun 4055:325 (liite 1, kuva 2) kannan sivujen leimat ovat kapeita. Kannan oikean puolen leima ”N” erottuu selkeästi, mutta vasemman sivun numeromerkintä on epäselvä – se saattaa olla numero 2 tai 3. Numeropiipun 4600:338 (liite 1, kuva 3) koholeimat ”N” ja ”2” puolestaan ovat paksuja ja kumpikin niistä on hyvin luettavissa. Lahden numeropiipuista on jäljellä vain kannat ja koppien alaosat. Vastaavanlainen piippu (TMM 20315:611) on löydetty Turusta ja se kuuluu Mika Ainasojan (2001: 56) tutkimusaineistoon. Hän toteaa aineistonsa piipun olevan ilmeisesti ruotsalaisvalmisteinen koska siinä on tyypp-

pimerkintä numero ”2” kyljellään. Vaikka piiput 4055:325 ja 4600:338 näyttävät olevan samanlaisia ja mahdollisesti siis saman valmistajan tuotantoa matalan kantansa perusteella, ei asiasta kuitenkaan voida täysin varmistua piippujen huonon kunnon vuoksi. Saman valmistajan tuotannon sisällä esiintyvät erot piipuissa ja niiden leimoissa voitaisiin selittää esimerkiksi piippumuottien kulumisella (Åkerhagen 2012: 58).

Åkerhagen mainitsee (2004, 2012a) neljä ruotsalaista valmistajaa, jotka ovat tuottaneet numeropiippuja: Olof Forsberg 1739–1759, Olof Aspegren 1739–1758⁷, Daniel Almqvist 1752–1760 ja Mathias Nyberg 1755–1820. Åkerhagen (2012d: 237) esittelee lisäksi piipun, jossa numeroleima ”N/2” on merkitty kantaan kyljelleen. Piippu on hänen mukaansa valmistettu Norrköpingissä joko Kronanin tai Stjernanin tehtaassa. Kronanin tehdas oli toiminnassa vuodesta 1756 ainakin vuoteen 1762. Stjernan puolestaan valmisti piippuja vuosina 1757–1770 (Åkerhagen 2004: 43). Myös Daniel Theelin vuosina 1754–1770 toimineessa tehtaassa valmistetuissa kukkaleimapiipuissa on ollut kantamerkitöinä ”N/2” koholeimoja (ks. esim. Åkerhagen 2012e: 38), mutta nämä piiput ovat kuvamateriaalin perusteella olleet usein kapeakantaisia. Lienee Lahden numeropiippujen osalta siis turvallista todeta, että ne ovat ruotsalaisia ja niiden valmistus sijoittunee numeropiippuja valmistaneiden tehtaiden toimintavuosien 1739–1820 välille.

Torikaivauksien ehkä koristeellisin liitupiipunkoppa on valtakunnanvaakunapiippu (ruots. *riksvapenpipan*) 22041:144 (liite 1, kuva 4), jonka kopan etuosa löytyi kahteen osaan rikkoutuneena. Åkerhagenin (2004: 11, 2012c: 1–10) mukaan suurin osa valtakunnanvaakunalla varustetuista piipuista valmistettiin Tukholmassa ja Alingsåsissa aikansa tuotteliaimpien piipuntekijöiden tehtaissa. Kyseiset piiput olivatkin yksi tyyppisimpiä 1700-luvun puolivälin jälkeisistä piipuista. Niiden etupuolella on kuva-aihe silloisesta – hieman muunnellusta – valtakunnanvaakunasta, joka päällä on iso kruunu. Viiteen osaan jaettua pääkilpeä pitelee kaksi taaksepäin katsovaa kuninkaallista kruunuilla lakitettua leijonaa, jotka seisovat jalustalla. Päävaakunan ristikkäisissä osavaakunoissa ylävasemmalla sekä alaoikealla on kolme kruunua. Alavasenta ja ylä-

---

⁷ Aspegrenin leski Maria Elisabeth jatkoi tehtaan toimintaa aina vuoteen 1764 (Åkerhagen 2004: 19).

oikeaa nurkkaa koristavat puolestaan takajaloillaan seisovat leijonat. Keskimmäisessä viidennessä vaakunassa kuva-aiheena on yleensä leijona, kruunu tai raidoitusta.

Vaikka valtakunnanvaakunapiipun yleisimmät piirteet voidaan sujuvasti erotella, on Åkerhagen (2012a: 50–57, ks. myös 2012c: 1–10) tutkimustyössään nähnyt omien sanojensa mukaan noin kolmisenkymmentä kappaletta enemmän tai vähemmän koristelultaan erilaista valtakunnanvaakunapiippua. Suurin osa niiden kopista on hollanti-laista tyyppiä ja yli puolet on ollut niin erinäköisiä, että ne ovat olleet helposti erotettavissa toisistaan. Joitakin piippuja Åkerhagen on voinut liittää valmistajaansa vain niissä tapauksissa, joissa kopan jatkona ollut varsi on ollut niin pitkä, että valmistajaleimat ovat olleet luettavissa. Näitä valmistajia ovat olleet Carl Wettervik 1750–1798, Mathias Nyberg 1750–1799, Emanuel Eldh 1760–1766 sekä Jonas Betulin 1791–1807. Joissakin valtakunnanvaakunapiipuissa on mainittu valmistuspaikan nimi – kuten esimerkiksi Lahden valtakunnanvaakunapiipun tapauksessa ”*Stockholm*” – sen kopan koristeluissa (Åkerhagen 2004: 12). Lahden valtakunnanvaakunapiipun ajoitus pelkän koristelun perusteella ja valmistajamerkintöjen puuttumisen vuoksi ei voi olla kovinkaan tarkka, sillä piippukoppa on rikkoutunut, sen varsi on katkennut kopan alaosasta ja kopan kuva-aiheessa on ristiriitaisuuksia verrattuna Åkerhagenin (2012c: 1–10) esittelemiin valmistajaansa yhdistettyihin vaakunapiippuihin. Esimerkiksi kaikissa Åkerhagenin kuvallisesti esittelemissä valtakunnanvaakunapiipuissa suureen vaakunaan sisältyvät pienemmät osavaakunat ovat taustaltaan joko yhdenmukaisesti tai symmetrisesti raidoitettuja. Piipun 22041:144 viidestä osavaakunasta vain yksi on vinoraidoitettu muiden vaakunoiden horisontaalisen viivoituksen sijaan. Piipunkopan rikkoutumisen, kuva-aiheen rikkonaisuuden sekä varren puuttumisen vuoksi tämä piippu ajoittunee 1700-luvun jälkipuoliskosta mahdollisesti 1800-luvun alkuvuosille ja sen voidaan todeta olevan tukholmalaista alkuperää.

1700-luvulla moni piipuntekijä valmisti sydänpiippuja (ruots. *hjärtpipor*). Sydänpiipun tunnistaa kopan etuosassa olevasta kohosydäimestä sekä sen yläpuolisesta kohokruunusta. Vain kaksi sydänpiipputyyppeä on varmasti voitu yhdistää valmistajaansa (Åkerhagen 2004: 10). Jokaisessa Åkerhagenin erittelemässä sydänpiipussa on eroja sekä reliefisydämen että -kruunun muodossa. Hän jakaa sydänpiiput myös niiden kannan mukaan: joissakin on selkeä leveämpi kanta, kun taas osassa jalka on kapeampaa korkomallia. Piippukoppien muotoilussa on pieniä eroja, mutta niiden varsinainen

muoto on Ainasojan (2001: 83) mukaan kaikissa sydänpiipuissa englantilainen. Myös mainitsemani kahden tiedossa olevan sydänpiippuvalmistajan – Olof Forsbergin ja Anders Örnbeckin – piipuissa on havaittavissa tuotannon sisäisiä eroavaisuuksia, jotka saattavat johtua esimerkiksi piippumuotin kulumisesta (Åkerhagen 2004: 10). Muita sydänpiippujen valmistajia ovat Bondsin mukaan (1977: 41) olleet Mathias Nyberg ja Carl Wettervik, joiden tehtaat olivat toiminnassa vuosina 1755–1797 ja 1755–1798 (Åkerhagen 2004: 42).

Lahdesta löydettyjen sydänpiippujen 22173:106, 3374:119 (liite 1, kuva 5) ja 4600:337 (liite 1, kuva 6) kannat ovat kuvan 5 piipuissa kapeampaa ja kuvan 6 sydänpiipussa leveämpää mallia. Vaikka Lahden kapeakantaiset sydänpiiput näyttävät nopeasti katsottuna hyvinkin samanlaisilta, ovat ne lähemmän tarkastelun jälkeen kuitenkin reliefikoristelultaan eri tyyppiä. Piippu 22173:106 vastaa parhaiten Åkerhagenin kuvasarjan ensimmäistä piippua. Se on aavistuksen kapeampi kuin piippu 3374:119. Myös reliefikruunun sekä -sydämen väliin jää pieni tila. Reliefikruunu on lisäksi kapeampi ja sen sakarat ovat pyöreämpiä. Piipunkoppa 3374:119 on puolestaan muodoltaan hieman pyöreämpi. Lisäksi leveämmät reliefikruunukruunu sekä -sydän ovat enemmän kiinni toisissaan. Tämä piippu muistuttaa eniten Åkerhagenin (2004: 10) kuvasarjan piippua numero 8. Kolmannen, leveäkantaisen sydänpiipun 4600:337 kopan koriste on huomattavan koholla ja koko leiman olemus on pyöreä, mikä tekee siitä vaikeasti tulkittavan. Näistä kolmesta piipusta en osoittaisi siis yhtäkään Åkerhagenin (2004: 10) kuvasarjasta havaittavien erojen perusteella Forsbergin tai Örnbeckin valmistamaksi. Åkerhagenin (2004: 9) mukaan sydänpiippuja valmistettiin Ruotsissa 1700-luvun toisella puoliskolla, joten tarkempien valmistajamerkintöjen ja tyyppittelyn puutteessa on todettava näiden kolmen piipunkopankin ajoittuvan kyseiselle aikavälille.

Simpukkapiipuissa on simpukkakohokuvio (ruots. *musselhuvud*), jossa pitkänomaiset kohoumat muodostavat terälehtimäisiä pisaranmuotoisia harjanteita piipun kannasta ylöspäin (Ainasoja 2001: 90). Ainasoja tarkentaa, että nämä pisaramuodot päättyvät kaarimaisina ulokkeina kopan yläosassa. Pisaramuotojen yläpuolella on hänen mukaansa koristekuvioita, jotka muodostuvat kohopisteistä tai muista koho- tai viiltokuvioista. Näkinkenkäkuviolla koristellut simpukkapiiput syntyivät piippu-tyyppinä Hollannissa 1730-luvun tienoilla ja olivat suosituimmillaan vuosina 1740–1755 (Duco

1987: 100, 102). Niitä valmistettiin Ducon mukaan pääosin Goudan ympäristössä. Simpukkapiippu oli suosittu piipputyyppi myös muissa maissa, sillä niitä valmistettiin muun muassa Englannissa, Tanskassa, Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa (Ainasoja 2001: 91–92). Ruotsissa simpukkapiippuja ei esiinny ennen 1790-lukua (Bonds 1977: 54), mutta tämän jälkeen niitä ovat valmistaneet ainakin Carl Wettervik 1755–1798 sekä Mathias ja Anders Nyberg vuosina 1755–1820 (Åkerhagen 2004: 24). Suomessa simpukkapiippuja valmistettiin Seelan (1984: 79) mukaan Turussa, Porissa, Tampereella sekä myös Merikarviolla. Vaikka simpukkapiippujen koristeaiheissa on jonkin verran vaihtelua muun muassa simpukkaharjanteiden määrissä, harjanteiden yläpuolisissa kohokuvioissa ja reunakoristeissa, on niitä siitä huolimatta kuitenkin vaikea ajoittaa valmistajamerkintöjen puuttumisen takia (Ainasoja 2005: 17).

Ainasoja esittelee artikkelissaan (2005) Länsi-Savon Vesannolta löydettyä simpukkapiippua, jossa on teksti ”TURKU”. Ainasoja (2005: 17) toteaa tekstin todennäköisesti tarkoittavan sitä, että piippu on valmistettu Turussa. Hänen mukaansa on myös mahdollista, mutta epätodennäköisempää, että piippu on valmistettu tietylle taholle, joka on halunnut tulla yksilöidyksi Turun kanssa. Entä mitä voidaan kertoa Lahden torikaivauksien kohotekstillä ”PORI” varustetusta simpukkapiipusta 22184:108 (liite 1, kuva 7)? Koppa on osittain rikkoutunut – kaivauksista se löydettiin kahdessa osassa, joista pienimmässä palassa on osa R-kirjainta. Piippua kiertää kahdeksan näkinkengän harjanteita muistuttavaa kohoruoteella reunustettua pisaramuotoa. Sen oikean kyljen keskimmäisiin pisaramuotoihin on kohokirjaimin merkitty kirjaimet ”P” ja ”O” sekä vastaavasti vasemman puolen keskimmäisiin muotoihin ”R” ja ”I”. Kopan yläosaa koristavat harjanteiden väliin asettuvat neljän kohopisteen ryhmät. Koska simpukkapiippuja on valmistettu myös Porissa, lienee johdonmukaisinta olettaa Ainasojan päätelmää mukaillen tekstin viittaavan piipun valmistuspaikkakuntaan. Seelan (1983: 79, 81) artikkeli vahvistaa, että Turku-piippujen lisäksi on valmistettu simpukkapiippuja myös teksteillä ”Kokkola” ja Pori”. Nämä ovat hänen mukaansa mitä suurimmalla todennäköisyydellä valmistettu paikallisesti. Porin F. A. Stenbergin ja Kellanderin/Idbergin saviipiiputehtaat toimivat vuosien 1856–1885 välillä, joten edellisten perustelujen mukaisesti piippu myös ajoittuisi samalle aikavälille. Muussa tapauksessa olisi todettava – todennäköisesti suomalaisen – piippukopan ajoittuvan suomalaisten tehtaiden toimintavuosiin aikavälille 1839–1885.

Lahden kauppatorilta on löydetty myös toinen hyvin säilynyt simpukkapiippu 5006:48 (liite 1, kuva 8) – tosin siitäkin puuttuvat kaikki suoraan valmistajaansa viittaavat merkinnät. Piipunkoppa koostuu kahdeksasta kohoruotein rajatusta pisaramuodosta ja sen oikealla sivulla on yhden pisaramuodon sisällä kohokirjain ”L”, joka voi olla mahdollisesti valmistajan nimikirjain tai jopa asiakkaan toiveita vastaamaan tehty nimikointi. Kopan yläosaa kiertää kohoköynnöskuvio. Piippu on hyvin samanmuotoinen kuin hollantilaistyylinen Pori-piippu ja koska simpukkapiiput ovat olleet suosittu piipputyyppejä sekä piipunvalmistuksessa että -kulutuksessa myös Suomessa, voi tämänkin todeta olevan hyvin todennäköisesti suomalaista tuotantoa. Tällöin piippu ajoittuisi vuosien 1839 ja 1885 välille. Muussa tapauksessa on mahdollista, että piippu on Pohjoismaista tuotantoa ja ajoittuu 1800-luvun alkuvuosista 1800-luvun viimeisen vuosikymmenen lähetyville. Pidän kuitenkin ulkonäköseikkojen ja kotimaisten tuotantokeskusten perusteella todennäköisempänä sitä, että piippu on kotimaista tuotantoa.

Tutkimusaineistoni ankkuripiipuksi nimittämälleni piipulle 22089A:150 (liite 1, kuva 9) ei löytynyt lähdeaineistosta yhtään vastaavuutta. Piipusta löytyi Lahden kauppatorilta vain puolikas koppa, joka on rikkoutunut kahteen palaseen. Koppa on selvästi ollut pyöreä ja pitkänomainen, mutta piipun alkuperäistä muotoa on mahdoton määrittää tarkasti kantaosan ja varren puuttumisen vuoksi. Kopan palat ovat harmahtavia ja suurimman palan vasemmassa reunassa on keskivaiheilla reliefiankkuri. Kopan yläosaa kiertää kaksi kohoraitaa. Kopan pituussuunnassa alaspäin nojautuvat vinoviivat saattavat olla muotinrajojen häivytyksiä. National Pipe Archiven kuraattori Susie White arvelee (2014: sähköposti) tiedonannossaan piipun viimeistelyssä käytetyn sahalaitaisen työkalun jäljen perusteella ettei kopan alkuperä ainakaan ole Englannissa, vaan sen valmistus sijoittuu ennemminkin Manner-Eurooppaan. Åkerhagen ei myöskään pystynyt tiedonannossaan (2014: sähköposti) kertomaan ankkuripiipusta kovin paljoa: se on kuitenkin todennäköisesti suomalaisvalmisteinen. Tällöin piippu ajoittuisi suomalaisten tehtaiden tuotantovuosien lähetyville 1800-luvun ensimmäisistä vuosikymmenistä 1800-luvun parille viimeiselle vuosikymmenelle.

Edellisen ankkuripiipun ohella myös lehtirelifipiipuksi kutsumani piiput 5045:72, 5067:278 sekä 1006:125 (liite 1, kuva 10) ovat hyvin vaikeita ajoitettavia, sillä niidenkään kohdalla ei lähdeaineistosta löytynyt yhtään vastaavaa piipunkoppaa. Piiput

muistuttavat kannoiltaan ja perusmuodoltaan etäisesti simpukkapiippuja, joiden olen edellä todennut olevan mahdollisesti suomalaista tuotantoa. Piipunkoppien etu- ja takaosista nousevat ylöspäin kaksikerroksiset kohoruoteet, joiden molemmin puolin on kooltaan ylöspäin kasvavia lehtimäisiä reliefejä. Koppien yläosia kiertää ankkuri-piipun tapaan kaksi kohoraitaa, mutta kyseisissä lehtirelifipiipuissa raitojen välissä on simpukkapiippujen koristeluun viittaavia reliefikukkia, joissa on kuusi terälehteä. White (2014: sähköposti) sanoo piippujen olevan ehdottomasti skandinaavisia 1800-luvun piippuja. Åkerhagen puolestaan toteaa tiedonannossaan (2014: sähköposti) näidenkin olevan todennäköisesti suomalaisvalmisteisia. Toisaalta myös Englannissa on valmistettu piippuja vuosina 1820–1880, joiden etu- ja takaosia ovat koristaneet ylöspäin nousevat köynnökset (ks. esim. Åkerhagen 2012g: 13–14). Nämä piiput ovat yleisilmeeltään kuitenkin kapeampia ja selkeästi englantilaistyyppisiä. Niissä ei myöskään ole kohoruoteita eikä yläosan koristeluja. Lisäksi niiden kannat ovat lyhyitä ja leveitä. On siis todennäköistä, että nämä lehtirelifipiiput ovat suomalaisvalmisteisia ja ajoittuvat ankkuripiipun tavoin 1800-luvun ensimmäisistä vuosikymmenistä 1800-luvun parille viimeiselle vuosikymmenelle.

Kolmen kruunureliefin piipunkoppa 22184:110 löytyi Lahden kaivauksilta kolmeen osaan rikkoutuneena (liite 1, kuva 11). Piipunkoppa on englantilaista tyyppiä ja sen melko suuret reliefikruunut ovat kopan etupuolella. Lahden kaivauksilta löytyi paloja myös muiden reliefikruunupiippujen kopista, mutta niiden ajoitus olisi todennäköisesti osunut tyyppinsä ja löytöyhteytensä perusteella tutkielmani kolmen kruunun piipun kanssa samalle aikavälille. Merja Makkosen (1991: 36) mukaan piippujen kruunut poikkeavat toisistaan jonkin verran, mutta ne ovat aina samanlaisessa muodostelmas- sa, jossa kaksi kruunua on ylhäällä ja yksi niiden alapuolella keskellä. Sekä Makkosella (1991) että Ainasojalla (2001) on aineistossaan vain kolmen kruunun leimapiippuja, joiden kruunuleimoihin on usein vielä liitetty valmistajan nimikirjaimet. Tätä ”*Tre kronor*” -piipputyyppejä ovat Åkerhagenin (2004: 18–20, 24) mukaan valmistaneet Ruotsissa esimerkiksi Olof Aspegren 1739–1764, Daniel Almqvist 1752–1760, Carl Wettervik 1755–1798 sekä Mathias ja Anders Nyberg 1755–1820, joten ne olivat hyvin yleisiä.

Reliefikruunupiipun 22184:110 kohdalla kerätty tieto osoittautui kuitenkin melko ristiriitaiseksi: Åkerhagen määrittää (2012f: 330, 390) hyvin samantyyppiset kolmen

kohokruunun piiput Ruotsissa valmistetuiksi, mutta Lahden piipun hän uskoi tiedonannossaan (2014: sähköposti) olevan todennäköisesti suomalaisvalmisteinen. Mika Ainasoja on todennut kirjaamassaan kenttäärviossa (2013: kenttäärvio) kolmen kruunun reliefipiippujen olevan mahdollisesti 1700- ja 1800-lukujen taitteeseen ajoittuvia suomalaisia piippuja, sillä ruotsalaisessa tutkimuksessa ei tunneta kyseistä kohokruunukoristelua. Missään Åkerhagenin teoksessa (1985, 1994, 2004, 2012a) tai muissa ruotsalaisia liitupiippuja käsittelevässä aineistossa ei myöskään ole – edellä mainitsemaani poikkeusta lukuun ottamatta – mainittu kolmen kohokruunun piippuja. Koska suomalaiset piipunvalmistajat ovat mukailleet ruotsalaisia piippuesikuvia tuotannossaan, on hyvin todennäköistä, että piippu 22184:110 on kotimainen. Seelan (1983: 61) mukaan Suomessakin on valmistettu jopa ruotsalaisten edeltäjiensä kaltaisia kolmen kruunun leimapiippuja. Koska piipun 22184:110 (liite 1, kuva 11) suomalaisuudesta ei voida olla varmoja, sen valmistus ajoittunee 1700-luvun loppupuolelta 1800-luvun puoliväliin.

3.1.2. Leimakuviot

Kruunupiippuihin kuuluu myös englantilaistyylinen yhden kruunun leimapiippu 22041:146 (liite 1, kuva 12), jossa kuva-aihe on keskellä piippukopan etuosaa. Tämänkin kruunupiipun kohdalla tiedot olivat hyvin ristiriitaiset: tiedonannossaan Åkerhagen (2014: sähköposti) totesi piipun olevan todennäköisesti suomalaisvalmisteinen, mutta toisessa tapauksessa (2012f: 471) hän on todennut käytännössä täysin samanlaisen yhden kruunuleiman piipun olevan valmistettu 1700-luvun puolivälissä Ruotsissa, mutta toteaa myös, että piipun muoto saattaa viitata piipunvalmistaja Jonas Betulinin Tukholman tehtaan tuotantoon vuosien 1791 ja 1807 välille. Kokkolan Niemen tontilta (Kallio-Seppä 2008: 103, 205) on vuonna 2007 suoritetuista kaupunkiarkeologisissa pelastuskaivauksissa löydetty piippu KM 2007070:174, jossa siinäkin on yksi kruunuleima kopan etuosassa – vain piipun kanta on lyhyempi ja tasapohjaisempi verrattuna Lahden piippuun 22041:146. Kokkolan piippukopan todetaan olevan ruotsalainen ja se on ajoitettu 1700-luvun loppupuolelle. Lahden kruunuleimapiippu ajoittunee siis edellä ajoitetun kolmen kruunun piipun ohella 1700-luvun loppupuolen ja 1800-luvun puolenvälin välimaastoon.

Lahden aineistosta Åkerhagenin (2004: 27) T. Liungrenin valmistamaksi nimeämiä piippuja löytyy kaksi kappaletta – piiput 22041:145 sekä 22248:178 (liite 1, kuva 13). Niiden koppien paloja koristaa leima ”T.L.G”, joka on kuulunut koppien etuosaan. Halli- ja valmistusoikeuden dokumenteissa mainitaan Åkerhagenin (2012a: 43) mukaan eräs Liungren vuonna 1785, mutta tässä maininnassa etunimeksi on mainittu hieman harhaanjohtavasti Sven. Koska useita piipunvarsia sekä -koppia on kuitenkin löydetty Åkerhagenin selvitystyön perusteella nimellä T. Liungren, käytetään kyseistä nimeä puhuttaessa piippujen valmistajasta. Ainasoja (2001: 62) epäilee kopan leiman merkitsevän T. Liungrenin valimoa (ruots. *gjuteriet*). Liungren aloitti tuotantonsa 1785 Tukholmassa, mutta lopetti toimintansa kuitenkin jo seuraavana vuonna (Åkerhagen 2004: 27). Piippu 22041:145 on kopista paremmin säilynyt, vaikka siitäkin puuttuu kantaosa sekä pala kopan yläreunasta. Liungrenin piippu 22248:178 olisi puolestaan muuten mahdoton tunnistaa, mutta siitäkin on onneksaasti säilynyt kopan ”T.L.G”-leimaosa kokonaisuudessaan. Kyseisten piippujen valmistus on edellisen perusteella ajoitettavissa siis jopa vuoden tarkkuudella – ne on valmistettu vuosien 1785 ja 1786 välillä.

Eräs aineistoni epäselvimmistä piippuleimoista on liitupiipun 22502:186 kopan palassa (liite 1, kuva 14). Hyvässä valaistuksessa ja valokuvien avulla minun oli kuitenkin mahdollista erottaa hyvin haalean leiman kuvio, joka piippukirjallisuutta (esim. Åkerhagen 2004: 19, 2012f: 396) tutkimalla osoittautui vaakunan sisälle sijoitetuksi aarnikotkaksi. Kyseessä on Åkerhagenin mukaan (2012f: 396) tukholmalaisen Daniel Almqvistin tehtaassa vuosien 1752–1760 välillä valmistettu piippu, jonka leima on kuulunut kopan etupuolelle ja itse piipun kantaa ovat koristaneet koholeimoin kruunatut D ja A. Myös kopan aarnikotkaleimassa tulisi näkyä kotkan yläpuolella kirjaimet D ja A sekä vaakunan alavasemmalla merkintä ”Sth” merkitsemässä piipun valmistuskaupunkia, Tukholmaa. Piipun 22502:186 leiman haaleuden takia kirjaimia aarnikotkan ympärillä ei ollut mahdollista erottaa paljaalla silmällä. Valokuvan kontrastiasetuksia muuntelemalla minun oli kuitenkin mahdollista saada esiin aarnikotkan yläpuoliset kirjaimet ”D/A”. Tämä antoi lopullisen varmistuksen piipun valmistajasta ja sen ajoituksesta. Makkosen (1991: 35) mukaan Daniel Almqvist kuoli yllättäen jo vuonna 1760, minkä jälkeen tehtaan osti Emanuel Eldh. Eldh jatkoi tehtaan toimintaa aina vuoteen 1768 asti (Åkerhagen 2004: 22). Makkonen (1991: 36) epäilee, että Eldh

on saattanut jatkaa piippujen valmistusta Almqvistin tehtaan vanhoilla muoteilla, joten piippu ajoittuu vuosien 1752–1768 välille.

Mika Ainasoja (2001: 68–69) nimittää piippujen 22184:167 (liite 1, kuva 15), 22184:109 (liite 1, kuva 16) ja 22836:204 (liite 1, kuva 17) kaltaisia piippuja kukkaleimapiipuiksi.⁸ Piippu 22184:167 on leimaltaan selkein ja siksi helpoiten tunnistettavissa – sen on valmistanut Daniel Friederich Theel Falunin piipputehtaassaan (Åkerhagen 2004: 31–32, 2012a: 33–34). Theel oli Åkerhagenin mukaan Alingsåsissa piippuja valmistaneen Jonas Alströmerin ohella ensimmäisiä, jotka saivat Tukholman ulkopuolisina piipunvalmistusoikeutensa. Hän kertoo, että Theelille myönnettiin oikeudet vuonna 1754, mutta varsinainen piippujen valmistus alkoi vasta vuotta myöhemmin. Theelin tehtaan valmistamat piiput, joiden savi toimitettiin Saksasta tai Hollannista, viittaavat Åkerhagenin mukaan hollantilaiseen piipputyyppiin, mutta niistä voi havaita myös englantilaisten piippujen piirteitä. Tyypillisiä leimoja ovat muun muassa juuri nämä Åkerhagenin (2004: 32, 2012a: 34) tähdeksi tai puolarattaiksi kutsumat valmistajamerkinnot.

Åkerhagen (2012b) on todennut kaikkien aineistojensa kukkaleimapiippujen olevan Daniel Theelin valmistamia – leimojen ulkonäkö vain muuttuu kukkaleiman terälehtien määrän ja muodon kohdalla. Sama leimojen vaihtelu näkyy myös Lahden kauppatorin kukkaleimoilla merkityistä liitupiipuista. Kaikki kolme piippua (liite 1, kuvat 15–17) vaikuttavat olevan koppiensa muodon sekä kapeiden kantojensa perusteella samaa hollantilaisen ja englantilaisen piipputyypin ominaisuuksien sekoitusta. Miellenkiintoinen ja ajallisesti yhdistävä tekijä on myös se, että kaikki kolme on löydetty samasta kaivausyksiköstä (liite 2, kartat 2–4). Åkerhagen kuitenkin antaa teoksissaan melko ristiriitaista tietoa siitä, milloin Daniel Theelin tehtaan toiminta on loppunut (ks. esim. 2012a: 33, 49; 2012d: 265; 2012d: 284; 2012e: 33). Pisimmän aikavälin Theelin piipunvalmistukselle Åkerhagen (2012d: 145) asettaa vuodesta 1754 suunnitteen vuoteen 1820. Ajoitankin nämä piiput juuri Theelin tehtaan toimitavuosista löytyneiden tietojen ristiriitaisuuksien vuoksi suurimmalle aikavälille: 1754 – noin 1820.

---

⁸ Makkonen (1991: 34–35) puhuu puolestaan sekä kukka- että tähtileimapiipuista.

Kuvan 18 (liite 1) piippukoppa 3002:117 on täysin koristeeton. Siitä puuttuu kannan lisäksi suuri osa kopan yläosaa. Sen kannassa tai varressa on saattanut olla valmistajamerkinä, mutta nykyisessä kunnossa sen ajoitus on vähintäänkin liukuva. Kopan perusmuoto muistuttaa kuitenkin hyvin paljon edellä käsittelemiäni ruotsalais- ja suomalaisvalmisteisia englantilaismallisia piippukoppia. Piippu 3002:117 ajoittunee noin 1750–1850, mahdollisesti jopa myöhemmäksi.

Englantilaistyylisiä piipunkoppia 41670:135 on valitettavasti mahdoton ajoittaa tarkasti, sillä sen etupuolella oleva leima on hyvin epäselvä (liite 1, kuva 19). Åkerhagen toteaa tiedonannossaan (2014: sähköposti), että piippu muistuttaa Jacob Seelan (1983: 61) esittelemää Pehr Hansson Sunnin Helsingin tehtaassaan valmistamaa kruunupiippua, jonka edessä on kruunuleiman lisäksi kirjaimet ”A” ja ”F”. Sunnin piippu on valmistettu 1700-luvulla kuningas Adolf Fredrikin kunniaksi. Leiman epäselvyyden vuoksi edellisestä ei kuitenkaan voida varmistua: piippu saattaa olla valmistettu joko Ruotsissa tai Suomessa, mutta ajoittunee edellä käsitellyn koristeettoman piipun 3002:117 tavoin 1750–1850 luvuille – mahdollisesti jopa myöhemmäksi.

3.2. Posliinipiiput

Lahdesta löytyneet posliinipiiput ovat jaettavissa kolmeen ryhmään: ensimmäisenä ovat ”*café au lait*” -värillä lasitetut piiput, joita aineistossani on kolme kappaletta (liite 1, kuva 20). Yksikään niistä ei ole säilynyt kokonaisena: piipusta 22184:113 puuttuu kopan valkoinen yläosa lähes kokonaan, piipun 1168:105 lähes kokonaisena säilyneestä kopasta puuttuu sekä kanta- että varsiosa ja piippu 5338:296 on käytännössä vain varren ja kopan alun liittymäkohdasta säilynyt kanta. Toiseen posliinipiippuryhmään kuuluu 10 käsinmaalattua kukka- ja kasviaiheista piipunkoppia (liite 1, kuvat 21–24), joista kukin on enemmän tai vähemmän rikkoutunut. Edustavimmassa kunnossa lienevät kuvan 21 piipunkopat 22184:111, 29006:115 sekä 5060:120. Kolmannen posliinipiippuryhmään kuuluu yhteensä 14 Lahden kylän palossa vuonna 1877 palanutta piippua (liite 1, kuvat 25 ja 26), joiden kuva-aiheet ovat palon yhteydessä tuhoutuneet. Niiden voidaan kuitenkin todeta olevan muodoltaan täysin samanlaisia, sillä jokainen niistä on säilynyt kuva-aiheen tuhoutumista lukuun ottamatta ehjänä. Enemmistöstä koppien yläosista on myös mahdollista erottaa ohut koppaa kiertävä koristeraita, jollaista ei ole esimerkiksi kukkakoristeisten posliinipiippujen (liite 1,

kuva 21 ja 22) tai *café au lait* -piippujen (liite 1, kuva 20) kopissa. Tämän perusteella on mahdollista olettaa, että Lahden kylän myymälässä palaneissa piipuissa on ollut myös muista posliinipiipuista eroava kuva-aihe tai kuva-aiheita.

Löysin Amsterdamin piippumuseon esineluettelosta (Objectcatalogus, www5) piiput, jotka muihin lähteisiin verrattuna parhaiten vastaavat Lahdesta löydettyjä *café au lait*- ja käsinmaalattuja kukkapiippuja. Luettelosta löytyi yhteensä neljä posliinipiippua, joiden värit vastasi Lahden piippujen 22184:113, 1168:105 ja 5338:296 (liite 1, kuva 20) tummanruskeasta valkoiseen liukuvaa väritystä: PK 15.843, PK 15.842, PK 15.841 ja PK 18.050. Näistä kolmanneksi mainittu, PK 15.841, muistuttaa väriltaan, muodoltaan ja kannaltaan huomattavasti eniten Lahden *café au lait* -piippuja – etenkin kuvan 20 (liite 1) piippua työnumerolla 22184:113. Tämä Amsterdamin piippumuseon, *Pijpenkabinetin*, kokoelman piippu on ajoitettu vuosiin 1870–1920 ja alkuperämaaksi on merkitty stummel-piipputyypin alkuperämaa, Saksa. Muut mainitsemani samanlaisella lasituksella koristellut – tosin hieman erimuotoiset, mutta saksalaiset – piiput ajoittuvat puolestaan vuosien 1850–1920 välille. Myös White (2014: sähköposti) toteaa piippujen olevan todennäköisesti saksalaisia 1800-luvun piippuja. Näiden lähteiden perusteella on mahdollista todeta, että myös Lahden *café au lait* -piiput ovat saksalaisia, 1800-luvun puolivälin ja 1900-luvun alkuvuosikymmenien välille ajoittuvia posliinipiippuja.

Vaikka suurimmassa osassa Lahden posliinipiipuista käsinmaalatut kukka-aiheet sijoittuvat koppien takaosaan, löytyy Lahden aineistosta myös sellaisia kukkakoristeisten posliinipiippujen sirpaleita, joissa kuvat on maalattu koppien etuosiin (ks. esim. liite 1, kuva 24 ylävasemmalla). Havaittavissa oleva maalaus on jokaisessa piipussa kuitenkin niin yhdenmukainen, että niiden voidaan olettaa olevan saman valmistajan käsialaa. Espoon kaupunginmuseon museolehtorin ja arkeologin Anna Wessmanin tiedonannon (2014: sähköposti) mukaan myös Espoon terveyslähteellä vuonna 1988 suoritettujen arkeologisten kaivausten yhteydessä on löydetty kuva-aiheeltaan Lahden posliinipiippuaineiston kanssa yhtenevä piippu KM 88081:10, jossa kukkamaalaus on sijoitettu piippukopan etuosaan. Piipun yhdennäköisyys etenkin Lahden piipun 22524:493 (liite 1, kuva 22) kukkamaalauksen kanssa on huomattava. Wessmanin mukaan kyseinen Espoon piippu on ajoitettu hieman epävarmasti arkeologisen kontekstinsa perusteella: Espoon terveyslähde oli käytössä 1750-luvun lopulta 1800-luvun

puoleen väliin ja itse piippu olisi luettelotietojen mukaan valmistettu mahdollisesti 1800-luvun alussa.

Kuten aikaisemmin mainitsin, löytyi Amsterdamin piippumuseon esineluettelosta (Objectcatalogus, www5) myös käsinmaalattuja kukkakoristeisia posliinipiippuja: PK 08.012, PK 15.366, PK 16.470 ja PK 20.591. Näistä esimerkeistä PK 15.366 muistuttaa maalausjäljeltään lähes täysin Lahden posliinisia kukkapiippuja. Tässä Saksassa vuosien 1850–1900 välillä valmistetussa piipussa on kuvauksen mukaan posliinivarren päässä neljä kierrettä, joiden avulla koppa on voitu kiinnittää jatkovarteensa. Sama kierremäärä on myös niissä Lahden kukkapiipuissa, joissa posliinivarsi on säilynyt ehjänä. Muut edellä mainitsemani Amsterdamin piippumuseon kukkapiiput ovat nekin valmistettu eri puolilla Saksaa, mutta vuosien 1830–1940 välillä. White (2014: sähköposti) toteaa käsimaalattujen kukkakoristeisten piippujen olevan *café au lait* -piippujen ohella 1800-luvulla valmistettuja mahdollisesti saksalaisia piippuja. Edellisten tietojen perusteella Lahden kukkakoristeiset piiput tulisi siis ajoittaa seuraavasti: ensimmäiseksi on otettava huomioon Espoon terveyslähteen tapaus, jossa vastaava piippu KM 88081:10 on ajoitettu 1800-luvun alkuun, kun itse kaivauskohde on ollut käytössä 1800-luvun puoleen väliin. Toisena kriteerinä on Amsterdamin piippumuseon vastaavalle koristelulle ja piipputyypille antama ajoitus 1850–1900. Huomioitava on myös se, että stummel-muotoisia käsinmaalattuja piippuja valmistettiin Saksassa 1780-vuodesta lähtien ja että käsinmaalatut koristelut eivät olleet enää 1850-luvun jälkeen suosiossa. Susie Whiten tiedonannon (2014: sähköposti) voisi myös sanoa vahvistavan muiden lähteiden tiedot: niiden valmistus sijoittunee Saksaan 1800-luvun alkupuolelta 1800-luvun loppuvuosikymmenille.

Entä mitä voidaan todeta Lahden kylän kaupparakennuksen mukana vuonna 1877 palaneista 14 piipusta? Näiden kohdalla koppien ajoittaminen kuva-aiheen perusteella on ilmiselvästi mahdotonta, mutta väljä ajoitus on mahdollista saada selville. Piiput olivat Lahden kylän kaupassa myynnissä 1877 ja stummel-tyyppisten piippujen valmistus alkoi Saksassa 1780-luvulla. Uutuus on tuskin heti kuitenkaan Suomeen asti myytäväksi ennättänyt, joten näiden piippujen valmistus ajoittunee 1800-luvun alusta vuoteen 1877.

3.3. Muut materiaalit

Kuvan 27 (liite 1) kaunis merenvahainen piippu 29004:114 on löydetty yhdestä Lahden kylän kaivoista (ks. sijainti liite 2, kartta 2). Piipun munanmuotoinen piipun pesä on sijoitettu kotkan kynsiin. Merenvahakopassa on ollut puinen jatkovarsi, sillä siitä on säilynyt pieni osa sulkakoristeisen merenvahavarren sisällä. Kotkankynsiipiiput ovat olleet kuva-aiheina käytössä jo savipiippujen valmistuksessa⁹. Vastaavanlaisia merenvahaisia piippuja löytyy muun muassa Amsterdamin piippumuseon esineluettelosta (Objectcatalogus, www5): PK 15.871, PK 18.055, PK 19.295 sekä PK 20.685. Nämä piiput ajoittuvat vuosien 1860 ja 1940 välille ja ne on valmistettu Saksassa tai Itävallassa. Eniten Lahden piippua muistuttaa piippu PK 18.055, sillä siinäkin on hie-man ylöspäin nouseva varsi, mutta se ei ole yhtä siro kuin piippu 29004:114. Whiten (2014: sähköposti) mukaan kyseistä piipputyyppeä on valmistettu Ranskassa, Saksassa ja Belgiassa ja hän ajoittaisi piipun 1800-luvun viimeiselle puoliskolle.

Ennen ensimmäistä maailmansotaa sadat kaivertajat ja taiteilijat valmistivat merenvahapiippuja, joiden käyttö levisi vähin erin myös keskiluokan piiriin (Turunen 1978: 72). Suomessakin ryhdyttiin Turusen mukaan valmistamaan merenvahapiippuja 1800-luvulla ja niiden valmistajina toimivat muun muassa Turun kultasepät. Lahden merenvahapiipussa ei ole valmistajamerkintöjä, mutta siinä on selkeitä käytön jälkiä, tummumia. Se voi olla ulkomaisen valmistajan tekemä tai kotimaista työtä. Liisa Seppäsen (2014a: sähköposti) tiedonannon mukaan kaivolle, josta piippu löytyi, ei ole luonnontieteellisiä ajoituksia, mutta varmaa on, että sen täyttö ajoittuu 1800-luvun lopulle. Koska koristeellisemmat aiheet merenvahapiipuissa ilmestyivät 1830-luvun jälkeen, olisi aiheellista todeta, että piippu ajoittunee kontekstinsa ja kuva-aiheensa perusteella 1850-luvun ja 1800-luvun lopun välimaastoon.

Lahden kaivauksilta löydettiin myös yksi puinen piipunkoppa 22184:116 (liite 1, kuva 28). Sen koppa on hyvin huonossa kunnossa, joten kunnolliseen ajoitukseen ei pelkällä ulkomuodon analyysillä ole mahdollista päätyä. Piippu on kuitenkin löydetty kaupattorin suurimmasta piippulöytökeskittymästä, joka on saattanut toimia jonkinlaisena kyläläisten tapaamispaikkana tai keskeisenä kulkureittinä, sillä alueelta on löydetty

---

⁹ Katso esimerkiksi PK 01.575, PK 01.655 ja PK 14.257 (Objectcatalogus, www5). Nämä piiput ajoittuvat vuosien 1860 ja 1930 välille.

useita eri piipputyyppejä, kuten simpukkapiippu, posliinisia kukkapiippuja, sydänpiippu, *café au lait* -piippu sekä punasaviapiippu. Matti Turusen (1978: 80) mukaan ensimmäisten merenvahapiippujen tulon jälkeen ryhdyttiin jäljittelemään niiden maljeja – materiaalina käytettiin puuta, lähinnä visakoivua. Lahden piipun varren tynkä on päältäään hyvin siisti, joten olisi aiheellista olettaa, että myös siihen on saatettu liittää jatkovarsi jostain muusta materiaalista. Eniten alkuperäisen piipun ulkonäköä voisi vastata kenties Suomen Metsämuseo Luston kokoelmissa oleva ”jätkän piippu” E92056:64 (Piippu, www6), joka on samanmuotoinen kuin Lahden puupiippu myös varreltaan, mutta siihen on kiinnitetty luinen jatkovarsi.

Kuvan 29 (liite 1) punasavipipun 22184:172 varsi on katkennut, mutta muuten koppa on säilynyt käytännössä ehjänä. Materiaalinsa perusteella se voisi olla kotimaista – jopa paikallista – tuotantoa, mutta valmistajamerkintöjen puuttuessa ei sen tekijästä voida varmistua. Piippu on löydetty samasta löytökeskittymästä yhdessä edellisessä kappaleessa esitellyn puupiipun kanssa. Piippukoppaan nojailee istuma-asennossa mietiskelevä hattupäinen mieshahmo. Myös nojailevat ihmishahmot ovat olleet suhteellisen yleisiä kuva-aiheita piippujen kopissa. Esimerkiksi Amsterdamin piippumuseon kokoelmia (Objectcatalogus, www5) on mahdollista löytää Lahden piippua vastaavia esimerkkejä: PK 06.784, PK 11.943 ja PK 13.341. Näistä piipuista eniten Lahden piippua muistuttaa 1860–1880 -luvulle ajoitettu piippu, jonka koppa on tosin huomattavasti enemmän takakenossa verrattuna Lahden punasavipiippuun. White arvelee (2014: sähköposti) kuva-aiheen esittävän maanviljelijää nojailemassa maissinvarsiin. Pipun koppa vaikuttaa hänen mukaansa siinä määrin rappeutuneelta, että se saattaa olla skandinaavinen kopio saksalaisesta esikuvasta. Koska piippujen kuva-aiheet olivat tuontitavaraa, on mahdollista, että tämäkin on suomalainen mukaelma. Piippu ajoittunee 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuvuosikymmeneihin.

Lopuksi esittelen aineistoni kummallisimman ja eniten kysymyksiä herättäneen esineen – kurioositeettiapiipun 5035:494 (liite 1, kuva 30). Piippu on löydetty läheltä sitä palaneiden posliinipiippujen keskittymää, jossa Lahden palon aikainen kyläkauppa sijaitsi (liite 2, kartat 2 ja 3). Luonnollisesti kyseiselle löydölle on varsin vaikea antaa ulkoiseen tarkasteluun perustuvaa ajoitusta, sillä aluksi ei ollut edes varmuutta siitä, mikä löydetty esine todella on. Arne Åkerhagen oli tiedonannossaan (2014: sähköposti) sitä mieltä, että esine on hyvin todennäköisesti piippu, mutta se on varmaankin

valmistettu omaa käyttöä varten kotiloissa. Åkerhagen ei ainakaan itse ole omien sanojensa mukaan koskaan törmännyt vastaavanlaiseen piippulöytöön. Piippu on hyvin kevyt kokoisekseen – se painaa vain 21 grammaa, mutta on ilmeisesti jonkinlaista keraamista materiaalia. Merenvaha- ja puupiipun tavoin vaikuttaa siltä, että myös tähän piippuun on mahdollisesti voitu kiinnittää jonkinlainen jatkovarsi. Digitalt Museumin esineluettelosta löytyi myös tätä piippua vastaava – tosin puinen – piippukoppa NM.0069397 (Pipa, ww7). Kyseinen piippu vastaa lähes täysin muodoltaan Lahden kuriositeetti*piippua ja siinä on ollut erillinen puuvarsi. Puupiippu NM.0069397 on saatu museon kokoelmiin 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä.

4. PIIPUT LAHDEN KYLÄSSÄ

Kaivauksilla törmää harvoin kokonaisiin tai käyttämättömiin piippuihin, sillä useimmiten löydetään katkelmia tai paloja piippujen varsista, jotka todennäköisesti heitettiin pois piipun rikkoutuessa (Ljung & Nelson 1985: 6). Niistä 54:stä Lahden kauppatorilta löytyneestä piipunkopasta, jotka valikoituivat tutkimusaineistokseni, on säilynyt kokonaisina vain murto-osa. Rikkoutuneidenkin piipunkoppien ajoitus oli kuitenkin sitä mahdollisempaa, mitä useampia palasia saman koristelutyypin piiristä löydettiin ja mitä paremmin leimat tai reliefit yksittäisissä palasissa olivat säilyneet. Esimerkiksi kukkakoristeisten posliinipiippujen (liite 1, kuvat 21–24) ajoitus tarkentui huomattavasti, kun useiden erillisten palojen perusteella oli mahdollista saada kokonaiskäsitys täysin ehjistä piipunkopasta.

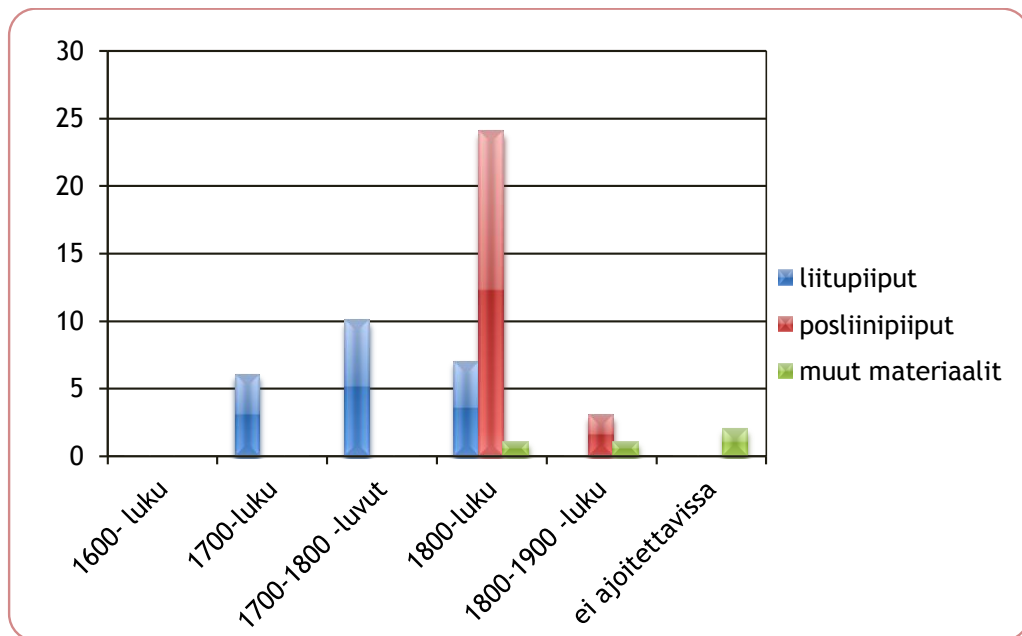
Ainasoja (2003: 292) on todennut, että esimerkiksi Turusta löydetyssä piippuaineistossa ongelmallista on 1600-luvulle ajoitettavien piippujen vähyys, jolloin niiden ajoituskertymävertailu on vain viitteellistä. Koska Turusta on kuitenkin löytynyt 1600-luvun piippuja ja sieltä ollut hyvät kulkuyhteydet myös Lahden kylään, voisi olettaa, että muutamia piippuja on kulkeutunut lahtelaistenkin käytettäväksi. Tästä huolimatta Lahden piippuaineiston ajoittamisessa ei yhdenkään piipun valmistusajankohta osunut 1600-luvulle (kaavio 2). 1600-luvun piippujen puuttuminen kertoo Lahden kylän kehityksestä sekä siitä, millaiset uutuustuotteet liikkuivat esimerkiksi Turkua ja Helsinkiä syrjäisempiin kolkkiin. Esimerkiksi juuri sota- ja katovuodet voivat olla yksi syy siihen, miksi 1600-luku ei Lahden torin kaivauksien piippuaineistossa ole ollenkaan edustettuna, sillä kylän asukkailla ei ollut vaikeina taloudellisina aikoina resursseja kuluttaa varallisuuttaan ”kertakäyttötuotteisiin”. Toisaalta heräävä kiinnostus ylellisyystuotteisiin 1600-luvun loppupuolella voitaisiin nähdä piippulöytöjen ajoituksissa näkyvänä piikkinä 1730-luvulta alkaen.

Lahden torikaivauksien piippuaineistosta selkeästi suurin osa – kuten muukin löydetyistä esineistöstä – ajoittuu 1800-luvulle tai 1700- ja 1800-luvun taitteeseen. Voidaan siis yleisesti todeta, että aika 1700-luvun loppupuolelta 1800-luvun lopulle on ollut Lahdessa suurta materiaalisen kulttuurin kasvuaikaa. Suoraan 1700-luvulle ajoittui kuusi ja 1700- ja 1800-lukujen taitteeseen kymmenen liitupiippulöytöä. 1800-luvulle

kahden suuren posliinipiippuryhmän – kukkakoristeisten ja palaneiden posliinipiippujen – lisäksi ajoittui seitsemän liitupiipunkoppaa sekä merenvahainen kotkankynsi-
piippu (liite 1, kuva 27). 1800–1900 -lukujen vaihteeseen sijoittui *café au lait* -
posliinipiippujen (liite 1, kuva 20) lisäksi myös yksi löytö, punasavi-
piippu (liite 1, kuva 29). On todennäköistä, että mahdollisesti saksalaisvalmisteisten 1800-luvun alus-
ta 1900-luvun alkuvuosiin ajoitettujen posliinipiippujen kulkeutumisen Lahteen mah-
dollisti nimenomaan kulkuyhteyksien paraneminen sekä koheneva taloustilanne. Kah-
den kopan, puu- ja kuriositeetti-
piipun (liite 1, kuvat 28 ja 30), ajoitus ei ulkoisen tar-
kastelun perusteella ollut mahdollista. Niiden ajoitus olisi siis muiden tutkimusmene-
telmien avulla käytännössä selvitettävissä ja mielestäni on mahdollista, että etenkin
keraaminen kuriositeetti-
piippu olisi ajoitettavissa 1700-luvun paikkeille sen karkean
ulkonäön ja toteutuksen perusteella. Puu, kuriositeetti-
piipun keraaminen aines ja jopa
punasavi ovat saattaneet myös olla Lahden kylässä tupakkakulttuuria ylläpitäneitä
sota- ja katovuosien jälkeisiä piipunvalmistuksen materiaaliratkaisuja.

Kaavio 2. Lahden piipunkoppien ajoitusjakauma. Kaavio: Marika Honkaniemi.

Maantieteellisesti Lahdesta löydettyjen piippujen alkuperä jakautui seuraavasti: piip-
pukopista 13 on varmasti ruotsalaista alkuperää, kun taas täysin varmoja suomalaisia
piippuja oli vain yksi. Mahdollisesti suomalaisvalmisteisia aineistoni 54 piippukopasta
oli jopa 10 kappaletta. Kolmen piipun kohdalla syntyi epävarmuutta siitä, oliko piippu
todella ruotsalaista vai suomalaista alkuperää. Loput piipuista ovat mahdollisesti sak-

salaisvalmisteisia, mutta on huomioitava, että tämä 27 piipun ryhmä koostuu käytännössä vain kolmesta erilaisesta posliinipiipputyypistä. Jaana Mellanen mainitsee (1994: 264), että suurin osa Suomesta löydettyistä 1700-luvulle ajoittuvista piipunpeleistä on peräisin ruotsalaisista piiputehtaista. Hänen toteamuksensa pitää paikkansa ainakin Lahden kohdalla, sillä sen lisäksi, että ruotsalaisia piippuja löytyi suhteessa eniten, kaikki Lahden aineistossa suoraan 1700-luvulle ajoittuvat piiput ovat ruotsalaisvalmisteisia. Turusta Lahteen kulkeneen Ylisen Viipurintien voidaan todeta olleen yksi syy siihen, miksi Lahteen kulkeutui 1700- ja 1800-lukujen molemmin puolin ruotsalaisvalmisteisia piippuja. Todennäköisesti tämä yhteys on syy myös sille, miksi Lahdessa on suosittu lisäksi suomalaisvalmisteisia piippuja.

Åkerhagen (2004: 5) toteaa, että ruotsalaisille piipuilla ei ole mitään erityistä ajoitusmetodia, vaan ajoitukset voidaan tehdä niiden tunnettujen valmistajien piippujen perustella, joiden piippuja on löydetty arkeologisista kaivauksista tai esimerkiksi sukeltajien toimesta. Hänen mukaansa monessa tapauksessa voi ruotsalaisten piippujen ajoitus olla täsmällisempi kuin muiden ulkomaalaisten, sillä osa piipunvalmistajista oli halli- ja valmistusoikeuden mukaan aktiivisia vain muutaman vuoden. Lisäksi tietyillä piipuilla oli lyhyt käyttöaika. Ruotsalaiset piiput on usein tunnistettavissa myös siitä, että piipunvalmistajilla oli tapana sijoittaa nimensä ja valmistuspaikkakunta piipun varteen (Åkerhagen 2012c: 2). Ruotsalaisten piipunvalmistajien kohdalla ajoituksessa ongelmalliseksi osoittautuikin juuri varren tai koppien osien puuttuminen, kuten esimerkiksi valtakunnanvaakunapiipussa (liite 1, kuva 4), jolloin jouduin tekemään ajoituksen kopan reliefikoristelujen perusteella. Valtakunnanvaakunapiipun kohdalla myös tieto kyseisen piipputyypin valmistuksen ”kultakaudesta” oli ajoituksen kannalta ratkaisevassa roolissa. Erittäin onnistuneista ajoituksista oli mahdollista löytää esimerkiksi juuri koripunopiipulle (liite 1, kuva 1) sekä T.L.G -leimatuille piipuilla (liite 1, kuva 13), sillä näiden piippujen valmistajat ovat toimineet vain lyhyen aikaa tai piipputyyppejä on valmistettu vain muutaman vuoden.

Myös Ainasoja (2003: 292) kokee ongelmalliseksi sen, että ruotsalais- tai suomalaisvalmisteiset piiput ovat ajoituksellisesti väljiä sekä sen, että suomalaispiippuja on hyvin vaikea erottaa tutkimusaineistosta. Tähän ongelmaan törmäsin etenkin kasvireliefipiippujen (liite 1, kuva 10), kolmen kruunun reliefipiipun (liite 1, kuva 11) sekä kruunuleimapiipun (liite 1, kuva 12) kohdalla. Näiden ajoitukset sijoittuivat pidem-

mälle aikavälille juuri sen vuoksi, että suomalaista piipputuotantoa on hyvin vaikea erottaa ruotsalaisesta piippuaineistosta, kuten Arne Åkerhagenin kruunupiippulausuntojen ristiriitaisuudesta kävi ilmi. Ajoitukselliset ongelmat eivät rajoittuneet pelkästään liitupiippuihin, vaan jo tutkimuksenteon alusta oli hyvin selvää, että joudun muiden piippujenvalmistuksessa käytettyjen materiaalien kohdalla toimimaan melko rajallisten lähteiden varassa. Kun ruotsalaisista, hollantilaisista ja englantilaisista liitupiipuista on koottu kattavia tutkielmia ja rakennettu typologioita, ei esimerkiksi merenvaha-, posliini- tai punasavipiipuista löydy vastaavia määrittäviä alkuunkaan. Valmistajamerkkien puuttuessa vaihtoehtoksi jää liikkua hyvin harmaalla – nopeasti piipputeollisuudessa levinneiden ja sovellettujen kuva-aiheiden – alueella. Näiden piippujen kohdalla (ks. esim. punasavipiippu liite 1, kuva 29) niiden todellinen alkuperä ja ajoitukset jäivät todennäköisyyksien varaan, sillä kuva-aiheet olivat nopeasti jalostuvaa ja lainautuvaa tyyppiä.

Torikaivauksien tuloksena voidaan erottaa karttojen 2 ja 3 (liite 2) perusteella kaksi selkeästi suurinta piippukeskittymää: molemmat näistä sijaitsevat torialueen itäpuolella Ylisen Viipurintien kulkuväylän tuntumassa. Eteläisin keskittymä sijaitsee Lahden kylän kyläkaupan rakennuksen ympäristössä. Tältä alueelta löydettiin esimerkiksi kuriositeettiipiippu 5035:494 sekä pääasiassa kaupassa myynnissä olleita palaneita posliinipiippuja työnumeroilla 5193:287 ja 5187:121, joten voidaan todeta, että ne edustavat kylän palon aikaisia piippukulttuurin uutuuksia. Kuriositeettiipiipun löytöyhteydestä voidaan todeta, että se on saattanut olla joko Ylistä Viipurintietä kulkeneen matkalaisen tai Lahden kylässä asuneen valmistama kotitekoisen piippu. Toisesta, pohjoisemmasta, piippukeskittymästä ja sen lähistöltä löytyy sekä liitu- että posliinipiippuja mutta myös punasavi-, puu- sekä merenvahapiippu. Alue sijaitsee ojan ja kaivon läheisyydessä. Molemmille keskittymille tunnusomaista on kulkureittien tai veden läheisyys sekä rakennusten sijoittuminen niiden lähelle. Koska piiput saatettiin heittää niiden rikkoutumisen jälkeen lähellä olleeseen veteen, on piippukeskittymien sijoittuminen ainakin näiltä osin perusteltua. Myös keskeisten kulkureittien, kuten Ylisen Viipurintien läheisyys on selkeästi vaikuttanut piippujen ”kasautumiseen” tien lähistölle – tässäkin tapauksessa rikkoutunut piippu on saatettu viskata tielle tai sen laidolle.

5. LOPUKSI

Lahden kauppatorin arkeologisissa kaivauksissa löydetty piipunkopat vastaavat ajoituksiltaan suurilta osin muualta Suomesta löydettyjä piippulöytöjä. Aineistossa on hyvin edustettuna etenkin 1700- ja 1800-lukujen ruotsalainen piippuaineisto, kun taas 1600-luvulle sijoittuvia piippulöytöjä ei Lahden kylän historiaa kartoitettaessa löydetty. Yllättävän suuri löytöryhmä oli mahdollisesti suomalaisvalmisteiset piiput, joiden joukossa oli pari erittäin todennäköisesti kotitekoisesti valmistettua piippua. Piippukulttuurin levittyä Suomeen ja paikallisten tehtaiden astuttua markkinoille on selkeästi syntynyt halu käyttää kotimaassa valmistettuja tuotteita ruotsalaisen tuontitavaran sijaan. Ajoitukselliset ongelmat syntyivätkin lähinnä siitä, että myös kuva-aiheet siirtyivät tuontitavaran lailla Ruotsista Suomeen ja tarkempien typologioiden puutteessa ajoitukset jäivät tapauskohtaisesti väljiksi.

Kun tutkimuslähtökohtana on kaivauksilta löydetyn piippumateriaalin ajoittaminen piipunkoppien kuva-aiheiden perusteella, on tutkimuksen onnistuminen hyvin paljon riippuvainen siitä, kuinka täydellisinä kopat ovat kaivauksilta löytyneet. Suuressa osassa piippututkimuksen teossa ovat aikaisemmat piippututkimukset ja -typologiat, joiden perusteella on mahdollista ajoittaa huonompikuntoisetkin piipunkopat. Tutkimuskirjallisuus on eri piippumateriaalien ja tuotantokeskusten välillä laajuudeltaan ja laadultaan kuitenkin hyvin vaihtelevaa. Suurin osa piippukirjallisuudesta keskittyy lähinnä englantilaisen, hollantilaisen ja ruotsalaisen liitupiippuaineiston tunnistamiseen, kun taas suomalaisten piipputehtaiden tuotanto on jäänyt täysin kartoittamatta. Koska usein on keskitytty pelkästään liitupiippujen valmistajien ja valmistusajankohden määrittämiseen muista materiaaleista valmistettujen piippujen kustannuksella, näyttää erikoisemmista valmistusmateriaaleista tehtyjen piippujen ajoittaminen tarkoittavan lähes poikkeuksesta ulkomaalaisien piippuharrastajien tai museotahojen tietoihin turvautumista.

LÄHDELUETTELO

Lyhenteet

E= Suomen Metsämuseo Luston kokoelmat

KM= Kansallismuseon/Museoviraston arkeologian osaston kokoelmat

NM= Nordiska museetin kokoelmat

PK= Pijpenkabinet, Amsterdamin piippumuseon kokoelmat

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Tiedonannot

Ainasoja, Mika 2013. *Kirjallinen arvio kohokruunupiipuista: kenttäarvio.*

Seppänen, Liisa 2014a: *Piippukartoista.* Sähköposti 2.4.2014.

Seppänen, Liisa 2014b: *Proseminaarisi.* Sähköposti 18.4.2014.

Seppänen, Liisa 2014c: *Proseminaarisi.* Sähköposti 19.6.2014.

Wessman, Anna 2014: *Lahden torin kaivaukset ja piiput.* Sähköposti 27.2.2014.

White, Susie 2014: *Pipe findings from Lahti, Finland.* Sähköposti 30.4.2014.

Åkerhagen, Arne 2014: *Pipfynd från Lahti, Finland.* Sähköposti 14.3.2014.

Arkistolähteet

Ainasoja, Mika 2001. *Liitupiiput Turussa 1600–1800-luvuilla.* Pro gradu. Turun yliopisto.

Kallio-Seppä, Titta 2008. *Kokkola, Niemen tontti 1/9/21.* Kaupunki arkeologinen pelastuskaivaus 16.8.–5.9.2007. Museoviraston arkisto.

Makkonen, Merja 1991. *Pohjois-Suomen kaivausmateriaalien savipiippujen ajoittaminen ja tyyppittely.* Pro gradu. Oulun yliopisto.

Lehdet

Tuomisto, Emmi 2013. *Historian pelastaminen tuhoaa sen.* Etelä-Suomen Sanomat 29.12.2013: 6.

Internet-lähteet

Kauppaneuvos Antti Ahlström. Merikarvian kunnan www-sivut [www1]. Käytetty 30.6.2014.

< http://www.merikarvia.fi/?p=/info/historiaa/kauppaneuvos_antti_ahlstrom >

Lahden torikaivaus 2013. Lahden kaupunginmuseon www-sivut [www2]. Käytetty 30.6.2014.

< <http://www.lahdenmuseot.fi/museot/fi/tutkimus-ja-kulttuuriymparistoyksikko/arkeologia/projektit/lahden-torikaivaus-2013/> >

Lahden torikaivausten löydöt jäävät Lahteen. Museoviraston www-sivut [www3]. Käytetty 30.6.2014.

< <http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/tiedotearkisto?Article=5866> >

Meerschaum. Amsterdamin piippumuseon www-sivut [www4]. Käytetty 30.6.2014.

< <http://www.pijpenkabinet.nl/Pijpenkabinet/00-E%20frame.html> >

Objectcatalogus (suom. *esine luettelo*). Amsterdamin piippumuseon www-sivut [www5]. Käytetty 30.6.2014.

< <http://www.pipemuseum.nl/index.php?hm=4&sm=3&dbm=1> >

Piippu. Suomen museoiden hakuportaalin Museot Onlinen www-sivut [www6]. Käytetty 30.6.2014.

< <http://www.suomenmuseotonline.fi/fi/kohde/Lusto+-Suomen+Mets%C3%A4museo/E92056%3a64?material=visakoivu&itemIndex=7> >

Pipa. Digitaalisten museokokoelmien (Digitalt Museum) www-sivut [www7]. Käytetty 30.6.2014.

< http://www.digitaltmuseum.se/things/pipa/S-NM/NM.0069397?query=pipa+tobak&search_context=1&count=183&pos=23 >

Stummels. Amsterdamin piippumuseon www-sivut [www8]. Käytetty 30.6.2014.

< <http://www.pijpenkabinet.nl/Pijpenkabinet/G-E%20pors%20stummels.html> >

Teollisuustoiminta (1856–1870). Porin kaupungin www-sivut [www9]. Käytetty 30.6.2014.

< <http://www.pori.fi/kulttuuri/satakunnanmuseo/teollisuustyonjaljilla/1856-1870suurteollisuudenalku/teollisuustoiminta.html> >

PAINETUT LÄHTEET

Kirjallisuus

Ainasoja, Mika 2003. Liitupiiput ajoittajana ja yhteiskunnan peilaajina. Seppänen, Liisa (toim.). *Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*: 281–294. Turku: Hansaprint Oy.

Ainasoja, Mika 2005. Turkua syvällä Savossa. Piippulöytö Vesannolta. Immonen, Visa & Haimila, Miikka (toim.). *Mustaa valkoisella. Ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle*: 15–18. Turku: Turun yliopisto, arkeologia.

Arponen, Aki 1999. Esineiden konservointi. Takala, Hannu & Poutiainen, Hannu (toim.). *Nuoren kaupungin pitkä historia*: 160–168. Lahden kaupunginmuseo: Gummerus Kirjapaino Oy.

Bonds, Gunvor 1977. Kritpipor från Ryssviken. Rosander, Göran (toim.). *Fataburen 1977*. Nordiska museets och Skansens årsbok: 33–56. Lund: Berlings.

Duco, Don H. 1987. *De Nederlandse kleipijp. Handboek voor dateren en determineren*. Leiden: Pijpenkabinet.

Edén, Nils (toim.) 1905. *Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afdelningen 2:11*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag.

Halila, Aimo 1958. *Lahden historia*. Lahden kaupunki: Lahden Kirjapaino- ja Sanomalehti Oy.

Hassinen, Esa 1999. Lahden kylä. Takala, Hannu & Poutiainen, Hannu (toim.). *Nuoren kaupungin pitkä historia*: 20–37. Lahden kaupunginmuseo: Gummerus Kirjapaino Oy.

Heinonen, Jouko 1985. *Lahti. Raittikylästä maakuntakeskukseksi*. Lahden kaupunki: Karisto Oy.

Heinonen, Jouko 1999. Lahden markkinat ja torikauppa. Takala, Hannu & Poutiainen, Hannu (toim.). *Nuoren kaupungin pitkä historia*: 87–100. Lahden kaupunginmuseo: Gummerus Kirjapaino Oy.

Ljung, Jan-Åke & Nelson, Per 1985. Pipfyndet. Producerad av Stockholms Stadsmuseum & Svenska Tobaks AB. *Kritpipor: Historien kring ett fynd vid Södermalmstorg*: 3–10. Trångsund: Stil-Offset.

- Mellanen, Jaana 1994. ”...päiväni ovat haihtuneet kuin savu...” 1600-luvun tupakka-piiput Helsingin Vanhassakaupungissa. *Narinkka. Helsingin kaupunginmuseon vuosikirja*: 258–281. Helsingin kaupunginmuseo: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Niemi, Jalmary 1954. *Lahden liike-elämän vaiheita*. Lahden liikemiesyhdistys: Lahden Kirjapaino- ja Sanomalehti Oy.
- Nieminen, Kaarlo 1920. *Lahden kauppalan historia*. Lahden kaupunki: Lahden Kirjapaino- ja Sanomalehti Oy.
- Seela, Jacob 1983. *Skärgårdspipor av lera*. Nordenskiöld-samfundets tidskrift 43: 56–81.
- Seppälä, Suviaanna 2012. Valkonahoista lohitynnireihin. Turun piispan taloudellinen asema keskiajalla. Räsänen, Marika & Välimäki, Reima & Kaartinen Marjo (toim.). *Turun tuomiokirkon suojissa. Pohjoinen hiippakuntakeskus keskiajan ja uuden ajan alun Euroopassa*: 84–102. Turku: Turun historiallinen yhdistys & Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies.
- Takala, Hannu 1999. Kuka poltti Lahden kylän? Takala, Hannu & Poutiainen, Hannu (toim.). *Nuoren kaupungin pitkä historia*: 38–52. Lahden kaupunginmuseo: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Turunen, Matti J. 1978. *Suuri piippukirja*. Porvoo: WSOY.
- Walker, Ian C. 1976. Alternative uses for clay tobacco pipes and tobacco pipe fragments: some notes. *Historical Archaeology* 10: 124–127. Society for historical archaeology: The University of Montana.
- Westrin, Theodor 1919. *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*. Stockholm: Nordisk familjeboks förlags aktiebolag.
- Åkerhagen, Arne 1985. *Kritpipor*. Trångsund: Stil-Offset.
- Åkerhagen, Arne 1994. *Pipmakare i Värmlandsskogarna: De sista kritpipsmakarna i Sverige*. Trångsund: Stil-Offset.
- Åkerhagen, Arne 2004. *Svenska kritpipstillverkare och deras pipor*. Trångsund: Stil-Offset.
- Åkerhagen, Arne 2012a. *Den svenska kritpipan – pipor, tillverkare och fynd*. Stockholm: Tobaks- och tändsticksmuseum.

Åkerhagen, Arne 2012b. Kritpipor funna i Sverige och Åland [CD-ROM]. *Den svenska kritpipan – pipor, tillverkare och fynd*. Stockholm: Tobaks- och tändsticksmuseum.

Åkerhagen, Arne 2012c. Riksvapenpipan - Gustav III revolutionspipa och Hjärtpipan. *Den svenska kritpipan – pipor, tillverkare och fynd* [CD-ROM]. Stockholm: Tobaks- och tändsticksmuseum.

Åkerhagen, Arne 2012d. Kritpipor funna i Sverige. Del 2. *Den svenska kritpipan – pipor, tillverkare och fynd* [CD-ROM]. Stockholm: Tobaks- och tändsticksmuseum.

Åkerhagen, Arne 2012e. Kritpipor på Åland. *Den svenska kritpipan – pipor, tillverkare och fynd* [CD-ROM]. Stockholm: Tobaks- och tändsticksmuseum.

Åkerhagen, Arne 2012f. Kritpipor funna i Sverige. Del 1. *Den svenska kritpipan – pipor, tillverkare och fynd* [CD-ROM]. Stockholm: Tobaks- och tändsticksmuseum.

Åkerhagen, Arne 2012g. Datera en kritpipa. *Den svenska kritpipan – pipor, tillverkare och fynd* [CD-ROM]. Stockholm: Tobaks- och tändsticksmuseum.

LIITE 1: Piippukuvat

Valokuvat: Marika Honkaniemi

Kuva 1. Ruotsalaisvalmisteinen koripunospiippu 1242:103 Andreas Gulbrandsonin piipputehtaasta vuosilta 1870–1874.

Kuva 2. Ruotsalaisvalmisteinen vuosien 1739–1820 välille ajoittuva koholeimainen numeropiippu 4055:325.

Kuva 3. Ruotsalaisvalmisteen vuosien 1739–1820 välille ajoittuva koholeimainen numeropiippu 4600:338.

Kuva 4. Tukholmassa valmistettu valtakunnanvaakunapiippu 22041:144, jonka ajoitus sijoittuu 1700-luvun jälkipuoliskosta 1800-luvun alkuvuosille.

Kuva 5. Ruotsalaisvalmisteiset 1700-luvun toisen puoliskon sydänpiiput 22173:106 ja 3374:119.

Kuva 6. Ruotsalaisvalmisteinen 1700-luvun toisen puoliskon sydänpiippu 4600:337.

Kuva 7. Mahdollisesti porilaisvalmisteinen simpukkapiippu 22184:108, joka ajoittuu vuosien 1856–1885 välille.

Kuva 8. Mahdollisesti suomalaisvalmisteinen simpukkapiippu 5006:48, joka lienee valmistettu vuosien 1839 ja 1885 välillä.

Kuva 9. Todennäköisesti suomalaisvalmisteinen piippu 22089A:150 reliefiankkurilla. Kotimaisuuden perusteella ajoittuu suomalaisten tehtaiden tuotantovuosiin, noin 1800-luvun alkuvuosikymmenistä 1800-luvun pariin viimeiseen vuosikymmeneen.

Kuva 10. Mahdollisesti suomalaisvalmisteiset noin 1800-luvun alkuvuosikymmenistä 1800-luvun pariin viimeiseen vuosikymmeneen ajoittuvat lehtireliefipiiput 5045:72, 5067:278 ja 1006:125.

Kuva 11. Todennäköisesti suomalaisvalmisteinen kolmen kruunun piippu 22184:110, jonka valmistus ajoittunee 1700-luvun loppupuolesta 1800-luvun puoliväliin.

Kuva 12. Mahdollisesti 1700-luvun loppupuolen ja 1800-luvun puolenvälin välimaastoon ajoittuva kruunuleimapiippu 22041:146.

Kuva 13. T. Liungrenin Tukholmassa vuosien 1785 ja 1786 välillä valmistamat T.L.G -leimatut piipunkopat 22041:145 ja 22248:178.

Kuva 14. Tukholmalaisen Daniel Almqvistin tehtaassa vuosien 1752–1768 välillä valmistetun aarnikotkaleimaisen liitupiipun 22502:186 kopan pala.

Kuva 15. Daniel Friederich Theelin Falunin piiputehtaassa vuosien 1754 – noin 1820 valmistettu kukkaleimainen liitupiippu 22184:167.

Kuva 16. Daniel Friederich Theelin Falunin piiputehtaassa vuosien 1754 – noin 1820 valmistettu kukkaleimainen liitupiippu 22184:109.

Kuva 17. Daniel Friederich Theelin Falunin piipputehtaassaan vuosien 1754 – noin 1820 välillä valmistettu kukkaleimainen liitupiippu 22836:204.

Kuva 18. Koristeeton englantilaistyylinen piippukoppa 3002:117 ajoittuneeseen 1700- ja 1800-lukujen puolivälien välimaastoon, mahdollisesti jopa myöhemmäksi.

Kuva 19. Englantilaistyylinen piippukoppa 41670:135 huonosti erottuvalla leimalla. Ajoittuneet vuosille 1750–1850, mahdollisesti jopa myöhemmäksi.

Kuva 20. Mahdollisesti saksalaisvalmisteiset *café au lait* -tyypin stummel-piiput 22184:113, 5338:296 ja 1168:105. Ajoittunevat 1800-luvun puolivälin ja 1900-luvun alkuvuosikymmenien välille.

Kuva 21. Mahdollisesti saksalaisvalmisteiset stummel-piiput 5060:120, 29006:115 ja 22184:111. Valmistusajankohta sijoittunee 1800-luvun alkupuolen ja 1800-luvun loppuvuosikymmenien väliin.

Kuva 22. Mahdollisesti saksalaisvalmisteinen stummel-piippu 22524:493. Valmistusajankohta sijoittunee 1800-luvun alkupuolen ja 1800-luvun loppuvuosikymmenien väliin.

Kuva 23. Mahdollisesti saksalaisvalmisteinen stummel-piippu 22184:112. Valmistusajankohta sijoittunee 1800-luvun alkupuolen ja 1800-luvun loppuvuosikymmenien välimaastoon.

Kuva 24. Mahdollisesti saksalaisvalmisteiset stummel-piippujen osat 22184:159. Valmistusajankohta sijoittunee 1800-luvun alkupuolen ja 1800-luvun loppuvuosikymmenien väliin.

Kuva 25. Lahden kylän palossa vuonna 1877 vaurioituneet stummel-typin posliini-piiput 5193:287. Ajoittunevat 1800-luvun alun ja vuoden 1877 välimaastoon.

Kuva 26. Lahden kylän palossa vuonna 1877 vaurioitunut stummel-typin posliini-piippu 5187:121. Ajoittunee 1800-luvun alun ja vuoden 1877 välille.

Kuva 27. Merenvahasta kaiverrettu kotkankynsiippi 29004:114, joka ajoittuu 1850-luvun ja 1800-luvun lopun välimaastoon.

Kuva 28. Puinen piipunkoppa 22184:116, joka ei ole ulkoisin perustein ajoitettavissa.

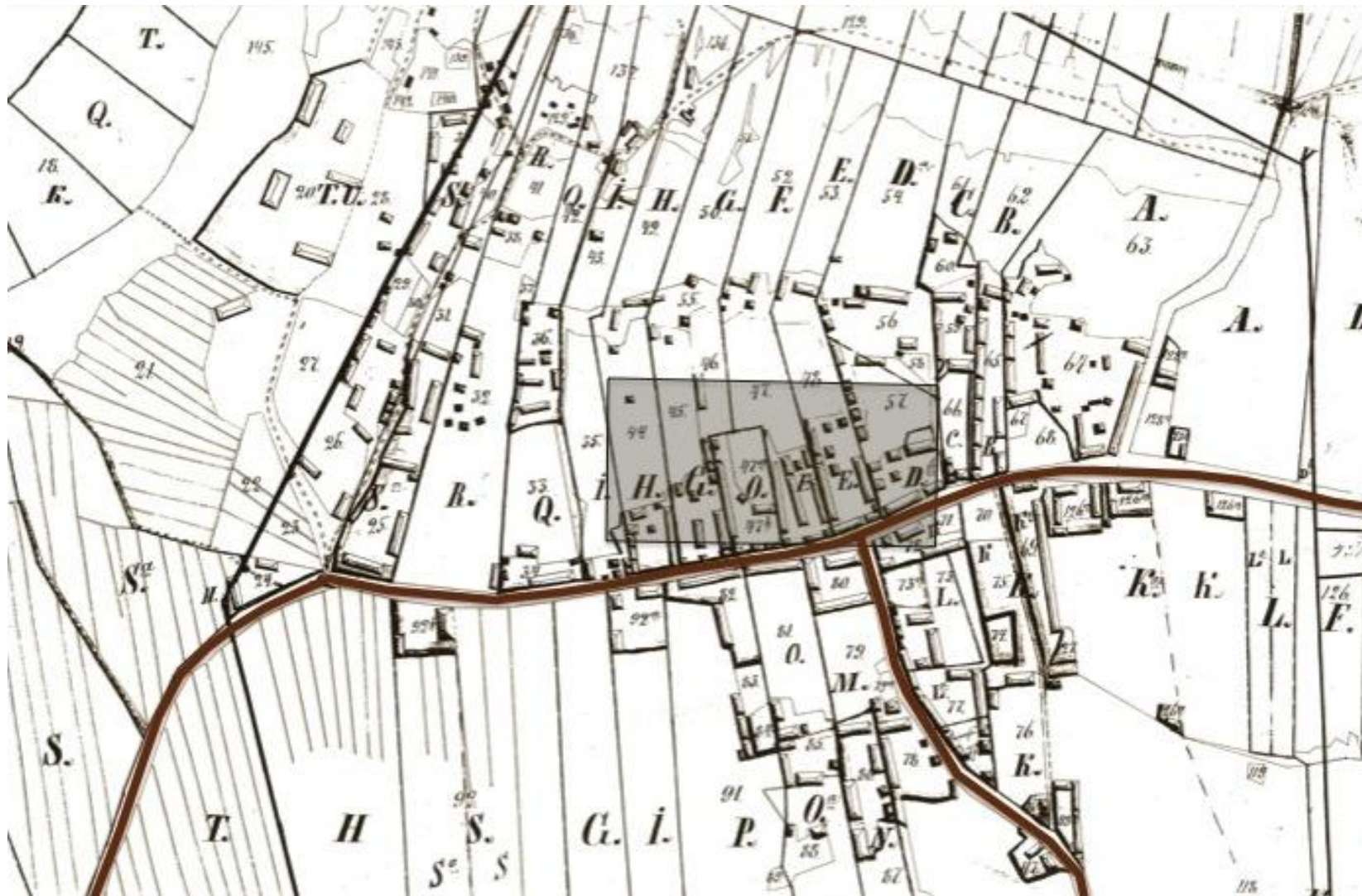
Kuva 29. Punasavesta tehty piippu 22184:172. Ajoittunee 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuvuosikymmeneihin.

Kuva 30. Mahdollisesti kotitekoinen keraaminen piippu 5035:494, joka ei ole tyyppinsä mukaan ajoitettavissa.

LIITE 2: Kartat

Kartta 1. Kaivausalue Lahden kylän vuoden 1870 tonttikarttaan merkittynä. Ylinen Viipurintie kulkee kaivausalueen alapuolelta itään. Kartta: Lahden kaupungin museo/Liisa Seppänen.

Kartta 4. Kaivausyksiköt Lahden kauppatorilla. Kuva: Lahden kaupungin museo.